

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Slovní druhy v řeči dítěte
Parts of Speech in the Child's Speech

Adéla Štěpánková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Pavla Chejnová, Ph.D.
Studijní program: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
Studijní obor: B ČJ-RJ 20

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Slovní druhy v řeči dítěte* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 3. 4. 2024

Tímto bych ráda poděkovala doc. Ph.Dr. Pavle Chejnové, Ph.D., za odborné vedení mé práce, za cenné poznámky a možnost častých konzultací. Dále bych chtěla poděkovat matce zkoumaného chlapce za spolupráci při pořizování zvukových záznamů.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se věnuje osvojování slovních druhů u českého chlapce od věku 2 roky 5 měsíců 30 dnů do věku 3 roky 10 dnů. V teoretické části je podrobněji představen především vývoj řeči v prvních třech letech života. Dále se teoretická část zaměřuje na osvojování komunikačních prostředků, jako jsou neverbální komunikační prostředky, zvuková stránka jazyka, slovní zásoba, sémantika, syntax, pragmatická stránka jazyka a morfolgie.

V praktické části jsou prezentovány výsledky analýzy vývoje slovních druhů u zkoumaného chlapce. Na šesti půlhodinových nahrávkách byly zaznamenávány rozhovory mezi dítětem a matkou. Jednotlivé nahrávky mají přibližně měsíční rozestup. Jednotlivé rozhovory jsou přepisovány metodou CHILDES transkripcí CHAT. Nejdříve jsou zkoumané poznatky srovnány s poznatky českých a zahraničních autorů a následně je provedena podrobná analýza jednotlivých nahrávek.

Bylo zjištěno, že nejvýše zastoupenou kategorií byla kategorie podstatných jmen, následně kategorie sloves a citoslovcí. Dítě ve zkoumaném období u podstatných jmen použilo tyto pády: nominativ singuláru i plurálu, dativ plurálu, akuzativ singuláru, vokativ singuláru, lokál singuláru a instrumentál singuláru. U sloves chlapec použil následující kategorie: u přítomného času to byla především 1. os. singuláru a 3. os. singuláru i plurálu. U minulého času si dítě osvojilo 3. os. singuláru i plurálu a dokázalo rozlišit koncovky ženského a mužského rodu a správně je použít. Dále dítě často používalo infinitivy, 2. os. imperativu, jedenkrát použilo podmiňovací způsob a zvrtné sloveso v 1. os. singuláru.

KLÍČOVÁ SLOVA

osvojování jazyka, vývoj dětské řeči, slovní druhy v řeči dítěte, osvojování gramatických kategorií

ABSTRACT

The bachelor's thesis is devoted to the acquisition of parts of speech in a Czech boy from the age of 2 years 5 months 30 days to the age of 3 years 10 days. In the theoretical part, the development of speech in the first three years of life is presented in more detail. Furthermore, the theoretical part focuses on the acquisition of means of communication, such as non-verbal means of communication, the sound side of the language, vocabulary, semantics, syntax, the pragmatic side of the language and morphology.

In the practical part, the results of the analysis of the development of the parts of speech in the examined boy are presented. Conversations between the child and the mother were recorded on six half-hour tapes. Individual recordings are approximately one month apart. Individual interviews are transcribed using the CHILDES method of CHAT transcription. First, the researched knowledge is compared with the knowledge of Czech and foreign authors, and then a detailed analysis of individual recordings is carried out.

It was found that the most represented category was the category of nouns, followed by the category of verbs and interjections. In the examined period, the child used the following cases for nouns: nominative singular and plural, dative plural, accusative singular, vocative singular, locative singular and instrumental singular. For verbs, the boy used the following categories: for the present tense, it was mainly the 1st person singular and 3rd person singular and plural. In the past tense, the child has adopted the 3rd person singular and plural and was able to distinguish feminine and masculine endings and use them correctly. Furthermore, the child often used infinitives, 2nd person imperative, once used a conditional and a reflexive verb in the 1st person singular.

KEYWORDS

language acquisition, development of child's speech, parts of speech in children's speech, acquisition of grammatical categories

Obsah

Úvod	8
1 Vývoj řeči u dítěte	9
1.1 Vývoj řeči v prvních třech letech života.....	9
1.1.1 Nultá fáze.....	9
1.1.2 0–8 měsíců.....	9
1.1.3 8–12 měsíců.....	10
1.1.4 12–18 měsíců.....	10
1.1.5 18–24 měsíců.....	10
1.1.6 24–36 měsíců.....	11
1.2 Vlastní jazyková fáze.....	11
1.3 Postpubertální fáze	12
2 Osvojování komunikačních prostředků různých typů.....	12
2.1 Neverbální komunikační prostředky	12
2.2 Zvuková stránka jazyka	12
2.3 Slovní zásoba a sémantika.....	13
2.4 Syntax.....	14
2.5 Pragmatická stránka jazyka	15
2.6 Morfologie.....	15
2.6.1 Stádia osvojování mluvnických kategorií.....	15
2.6.2 Osvojování podstatných jmen	17
2.6.3 Osvojování přídavných jmen.....	19
2.6.4 Osvojování zájmen	21
2.6.5 Osvojování sloves.....	22
2.6.6 Osvojování číslovek	24

2.6.7	Osvojování příslovcí.....	24
2.6.8	Osvojování předložek.....	24
2.6.9	Osvojování spojek.....	25
2.6.10	Osvojování citoslovcí.....	25
3	České a zahraniční výzkumy.....	26
4	Slovní druhy v řeči dítě zkoumané ve věku 2 roky 5 měsíců 30 dnů až 3 roky 10 dnů 29	
4.1	Metodologie výzkumu.....	29
4.1.1	Metody zaznamenávání řeči.....	29
4.1.2	Analýza dat.....	32
4.2	Srovnání s dalšími výzkumy.....	33
4.2.1	Frekvence opakování slov/typů dítěte po matce.....	40
4.3	Analýza jednotlivých nahrávek.....	43
4.3.1	Nahrávka č. 1.....	43
4.3.2	Nahrávka č. 2.....	47
4.3.3	Nahrávka č. 3.....	51
4.3.4	Nahrávka č. 4.....	54
4.3.5	Nahrávka č. 5.....	56
4.3.6	Nahrávka č. 6.....	60
	Závěr.....	64
	Seznam použitých informačních zdrojů.....	66
	Seznam příloh.....	68

Úvod

Tématem této práce je výzkum osvojování slovních druhů u českého chlapce od věku 2 roky 5 měsíců 30 dnů do věku 3 roky 10 dnů. Původně bylo záměrem zachytit mluvu dítěte ještě, než začne chodit do mateřské školy, aby nebylo ovlivňováno mluvou svých vrstevníků, avšak chlapec do MŠ začal chodit ještě dříve, než dovršil 3 roky. Zároveň ale bylo zjištěno, že chlapec se často stýkal se svými vrstevníky ještě, než začal navštěvovat MŠ, tudíž by stejně byl ovlivněn mluvou dětí stejného věku.

V teoretické části je podrobněji představen především vývoj řeči v prvních třech letech života dítěte. Dále se teoretická část zaměřuje na osvojování komunikačních prostředků, jako jsou neverbální komunikační prostředky, zvuková stránka jazyka, slovní zásoba, sémantika, syntax, pragmatická stránka jazyka a morfolgie. Morfolgie je zde vyložena dopodrobna, jelikož i název práce *Slovní druhy v řeči dítěte* napovídá, že se budeme více věnovat právě tomuto odvětví lingvistiky. Jednotlivé slovní druhy jsou zde koncipovány do kapitol a jsou rozebrány zvláště na základě výzkumů Chejnové a Pačesové. Závěr teoretické části je zaměřen na výzkum českých a zahraničních badatelů.

V praktické části jsou prezentovány výsledky analýzy vývoje slovních druhů u zkoumaného chlapce. Na šesti půlhodinových nahrávkách byly zaznamenávány rozhovory mezi dítětem a matkou. Jednotlivé nahrávky mají přibližně měsíční rozestup. Jednotlivé rozhovory jsou přepisovány metodou CHILDES transkripcí CHAT. Nejdříve jsou zkoumané poznatky srovnány s poznatky českých a zahraničních autorů a následně je provedena podrobná analýza jednotlivých nahrávek podložená ukázkami přepisů těchto nahrávek.

Jelikož se naše práce věnuje slovním druhům, měli bychom si položit otázku, jakým způsobem si je dítě osvojuje. Co nás na této práci bude úžeji zajímat, je téma zahrnutí citoslovcí do inputu jedince, tedy porovnání našeho výzkumu s výzkumy Chejnové a Pačesové.

1 Vývoj řeči u dítěte

1.1 Vývoj řeči v prvních třech letech života

Vývoj řeči v prvních třech letech života je klíčovou záležitostí pro celý zbytek života jedince. V tomto období dochází k nejrazantnějšímu vývoji psychiky a s tím souvisejícímu rozvoji myšlení a jazyka. V raném a předškolním věku dochází k nejdynamičtějším a nejnápadnějším vývinu komunikačních schopností, jako je především porozumění, vyjadřování se a používání jazyka jako systému. (Kapalková, 2016, s. 9)

1.1.1 Nultá fáze

Chejnová (2016, online) ve své publikaci píše, že určitá aktivace jazyka začíná již v děloze matky. Nejedná se však o přesné řečové vjemy, nýbrž o prozodické vlastnosti, intonaci a rytmus určitého jazyka. Dítě toto dokáže vnímat již kolem 5-7 měsíců a registruje zvuky svého blízkého okolí a především hlas matky.

1.1.2 0–8 měsíců

První stádium se také může označovat jako *fáze předjazyková* nebo také *období nezáměrné komunikace*.

Jedná se o období, při kterém dítě sice nemluví, ale to neznamená, že nevnímá. Je to především „*období intenzivního vzájemného působení, stimulace, při kterém se vytvářejí vazby a vztahy mezi dítětem a lidmi okolo něj*“. (Kapalková, 2016, s. 11) Nejdříve neverbálním způsobem a až později se hlavním prostředkem komunikace stává jazyk.

Po narození dítě reaguje na podněty okolí, a především na své potřeby pláčem a křikem, který má nejdříve negativní význam a až kolem 6. týdne začíná mít i pozitivnější tón. (Kapalková, 2016, s. 12)

Přibližně kolem 6. týdne života dítě začíná broukat. Vydává různé melodické zvuky a postupně začne používat zvuky podobné samohláskám a později je propojuje s retnými souhláskami, čímž vytváří slabiky. (Chejnová, 2016, online) Kolem 3. měsíce života dítě začíná žvatlat. (Kapalková, 2016, s. 12) Svým tónem hlasu se tak může dorozumívat s matkou, která už od prvopočátku je na jeho hlas napojená, dokáže rozeznat různé druhy

pláče, posléze melodie broukání a žvatlání. Toto probíhá od 5. měsíce až do 8. (10.) měsíce. (Chejnová, 2016, online)

Okolo 6. měsíce dítě začíná sedět a mění se jeho vybavení v ústech – začínají mu růst mléčné zuby. Obojí výrazně přispívá k jeho dalšímu řečovému vývoji. (Kapalková, 2016, s. 12)

1.1.3 8–12 měsíců

V období 8–12 měsíců se objevují počátky záměrné komunikace, to znamená, že se dítě snaží na sebe přitáhnout pozornost svého okolí. Děje se to především díky rozvoji jeho motoriky. Zároveň už to není vztah pouze matka-dítě, ale začíná se měnit na vztah matka-dítě-předmět. (Kapalková, 2016, s. 13) Kapalková (2016, s. 13) rozlišuje protokonverzační výměny, které mají dvě podoby: *protoimperativní mluvení* dítěte znamená, že chce dítě dosáhnout předmětu za pomoci dospělého, a *protodeklarativní mluvení* znamená, že dítě chce získat pozornost dospělého skrze nějaký předmět.

Dále začínají být velice důležitá s tím související gesta, která zajišťují podstatný mezník přechodu dítěte do vyššího stupně vývoje. (Kapalková, 2016, s. 13)

V tomto období, dalo by se říci období žvatlání, se objevují první *protoslova*. Jsou to spíše slabiky nebo skupiny slabik, kterými se dítě dorozumívá s okolím. (Kapalková, 2016, s. 14) Kapalková (2016, s. 14) uvádí příklad protoslova *ma*, které může znamenat třeba *maso, máma, malý, mám*.

1.1.4 12–18 měsíců

V závěru dvanáctého měsíce života se u dítěte začínají objevovat první vlastní slova. Tento proces přichází postupně a velký vliv na něj má prostředí dítěte. Rozdíl mezi pouhým protoslovem a slovem je takový, že u slova si dítě uvědomuje existenci předmětu či osoby i po dobu, kdy se přítomnost tohoto předmětu nebo osoby vylučuje. Tento jev se nazývá *stálost objektu*. (Kapalková, 2016, s. 12)

1.1.5 18–24 měsíců

Těž nazývané jako *období dvojslovných výpovědí, fáze elementárních vět* nebo *telegrafická fáze*.

V tomto období dítě začíná vytvářet dvouslovná a víceslovná slovní spojení, přičemž vypouští koncovky, předložky, spojky a pomocná slovesa. (Chejnová, 2016, online) Mezník tvoří několik vývojových faktorů: aktivní slovní zásoba přibližně 50–100 slov; kombinace dvou znaků – gesta a slova (dítě říká *ham* a ukazuje na sklenici s přesnídávkou); kombinace dvou činností (položí hračku do postýlky a pak ji oblékne). (Kapalková, 2016, s. 15)

Kapalková (2016, s. 16) dále uvádí, že se „*poprvé v řeči dítěte objevuje otázka ‚kde je?‘ vztahující se k místu – lokaci objektů*“. Dále se vyskytují další morfologické struktury jako 3. os. sg. (*papá*), imp. (*dej!*) nebo např. místní předložky (*na, do*), které dítě vyjadřuje spíše gesty. (Kapalková, 2016, s. 15)

1.1.6 24–36 měsíců

Za nejvýraznější rozvoj řeči dítěte považujeme začátek třetího roku života, kdy dochází ke spojování slov do větších celků, jako jsou výpovědi a potažmo věty. V tomto období přibývají slovní druhy a jejich tvary (*deklinace*¹ a *konjugace*²) a řeč nabývá hodnotnějších výpovědí a vět z hlediska sémantického i syntaktického. (Kapalková, 2016, s. 16)

V tomto období dochází k vývoji a rozšiřování předložkových vazeb, především místního charakteru. Jedná se hlavně o předložky *na, do, v*. V aktivní slovní zásobě se objevují slova v první řadě z okolí jedince, ale obecně můžeme říci, že to jsou všeobecné pojmy jako jídlo, zvířata, hračky. Významným mezníkem se stává zjišťování o příčině, tedy „*proč?*“. (Kapalková, 2016, s. 17)

Počátek prvních souvětí můžeme vyzorovat již okolo třicátého měsíce života, při němž si dítě začíná formovat složitější myšlenky. K tomu začíná používat i formální nástroje, jako jsou různé typy spojovacích výrazů, spojky (časové, místní, příčiny, záměru...) nebo bezspojkové výrazy. (Kapalková, 2016, s. 17)

1.2 Vlastní jazyková fáze

Jedná se o období mezi druhým a třetím rokem až přibližně třináctým a patnáctým rokem života dítěte. V tomto stadiu nejvíce záleží na tom, jestli se dítě naučí mluvit na úrovni

¹ skloňování

² časování

rodilého mluvčího, tj. jestli si osvojí morfologii a syntax na vyhovující úrovni. (Chejnová, 2016, online)

1.3 Postpubertální fáze

Vývoj řeči a obohacování slovní zásoby však ve vlastní jazykové fázi nekončí. Člověk je neustále obohacován poznatky dalšího studia či měnícího se prostředí (z hlediska místa i času). (Chejnová, 2016, online)

2 Osvojování komunikačních prostředků různých typů

Osvojování komunikačních prostředků Saicová Římalová (2016, s. 35–58) dělí na: osvojování neverbálních komunikačních prostředků, zvukové stránky jazyka, morfologie a syntaxe, slovní zásoby, sémantiky a v poslední řadě pragmatické stránky jazyka.

2.1 Neverbální komunikační prostředky

Dlouho byly neverbální komunikační prostředky vědci opomíjené, i když z hlediska výzkumu osvojování jsou velice důležitým aspektem pro osvojování jazyka. Saicová Římalová (2016, s. 37) píše, „že osvojování jazyka probíhá od neverbálních k verbálním prostředkům,“ tedy od pláče, křiku a pohybu končetinami až po ty verbální, počínaje vztažením ruky k předmětu ve smyslu *dej*.

Také je dokázáno, že dítě nejdříve nerozumí slovním komunikačním prostředkům, ale dokáže silně naslouchat intonaci nebo zabarvení tónu hlasu, a tím dobře vnímat své okolí, především hlas své matky. (Saicová Římalová, 2016, s. 37)

2.2 Zvuková stránka jazyka

Jak už bylo řečeno výše, dítě vnímá zvuky již z dělohy matky, tudíž i po narození je citlivé vůči všem zvukům ze svého okolí. To končí přibližně desátým měsícem života dítěte, kdy citlivost dítě ztrácí a „je vyladěno na zvuky svého mateřského jazyka“. (Chejnová, 2016, online)

Nutno doplnit, že dítě zvuk jen pasivně nepřijímá, ale i aktivně produkuje. (Saicová Římalová, 2016, s. 40) To se projevuje hned po narození hlasitým pláčem.

Pokud se zaměříme na osvojování českých hlásek, lépe se osvojují samohlásky (vokály) a v první řadě samohláska *a*. Až později dítě začne užívat souhlásky (konsonanty), mezi které patří například *p, b, m* nebo *t, d, g*. (Chejnová, 2016, online)

2.3 Slovní zásoba a sémantika

Prvně je důležité si uvědomit a definovat, co považujeme za *slovo*. Jak je již zmíněno výše, v řeči dítěte je patrný rozdíl mezi *slovem* a *protoslovem*. *Protoslova* jsou slabiky nebo skupiny slabik, které dítě produkuje pro nominaci nějakého předmětu, ale nemají jednoznačně interpretovatelný význam. (Kapalková, 2016, s. 14) Je to tedy spíše takový předvoj slov. (Saicová Římalová, 2016, s. 49) *Vlastní slova* se od těch *cílových* liší tím, že si dítě uvědomuje existenci daného předmětu, i když ho právě nemá v dosahu. (Kapalková, 2016, s. 12) Dále dítě slovo používá opakovaně a uvědomuje si jeho význam. (Saicová Římalová, 2016, s. 50)

Mezníkem pro dosažení aktivní slovní zásoby je přibližně 50-100 slov, protože právě díky tomuto počtu aktivních slov začíná dítě nadále spojovat slova ve dvouslovné výpovědi a dochází k rozšiřování jeho slovní zásoby. S tím souvisí i pojem *lexikální spurt* (z angličtiny *vocabulary spurt*³), za což se považuje rychlý nárůst slovní zásoby přibližně kolem roku a půl. (Saicová Římalová, 2016, s. 50)

Další důležitou otázkou, kterou si vědci pokládají, je, jak a do kterých kategorií řadit slovní zásobu. Za jednu z takových kategorií můžeme považovat členění podle slovních druhů. V této metodě se zkoumá, jaký slovní druh dítě využívá více – jsou-li to jména či slovesa. Tento postup se však nesetkal s porozuměním u některých autorů, kteří, jak píše Saicová Římalová (2016, s. 50–51), ho zpochybňují.

Za další možnost členění můžeme považovat kategorizování slov do určitých sémantických nebo obsahových skupin (známé osoby, jídlo, hračky). (Saicová Římalová, 2016, s. 51) Třetí skupinou je zkoumání sémantických kategorií. Zde Saicová Římalová

³ možné překládat jako rychlý vývoj slovní zásoby

uvádí slovenskou autorku Kesselovou, která vysvětluje sémantické kategorie jako základní významové jednotky, které tvoří výpověď jedince. (Saicová Římalová, 2016, s. 55)

Nutno ještě dodat, že se vědci v otázce osvojování jazyka zaměřují především na plnovýznamová slova a slova neplnovýznamová (jako jsou předložky, spojky, částice) jsou zkoumána spíše až v pozdějších etapách, a to z hlediska pádových konstrukcí (předložky) nebo struktur větné stavby (spojky). (Saicová Římalová, 2016, s. 51)

Saicová Římalová (2016, s. 54) uvádí výklad dvou teoretických přístupů lexikální sémantiky. Prvním z nich je přístup nativistický, který předpokládá určité vrozené principy. S tím souvisí pojem *whole object principle*, kdy se dítě domnívá, že se nové slovo vztahuje k celému předmětu, a ne pouze k jeho části. (Chejnová, 2016, online) Chejnová (2016, online) dále uvádí, že „*si děti osvojují nejdříve základní úroveň významu slov*“, tzn. nejdříve slovo z nižší úrovně (jako je třeba kočka), a poté slovo z vyšší úrovně (jako je šelma).

Druhý přístup je přístup sociopragmatický, který vnímá osvojování jazyka jako postupný proces, při kterém se dítě snaží „*vyjádřit své komunikační záměry*“ a pochopit je od druhých. (Saicová Římalová, 2016, s. 54)

2.4 Syntax

K jedné z metod výzkumu osvojování syntaxe potřebujeme znát průměrnou délku výpovědi, která nám udává dosažený stupeň vývoje v oblasti syntaxe. Měří se ve slovech nebo v morfémech. Počítá se tak, že se sečte počet slov a vydělí se počtem výpovědí. Logicky platí přímá úměrnost, a to tedy tak, že čím vyšší je výsledek po vydělení, tím jsou výpovědi rozvinutější. (Chejnová, 2016, online) Saicová Římalová (2016, s. 45) ve své publikaci píše, že index je důvěryhodnou hodnotou pouze do určitého věku dítěte, u angličtiny to jsou 4 roky.

Prvními pokusy o vyjádření vztahu mezi větnými členy bývá predikace, tedy vztah mezi podmětem a přísudkem vyjádřený shodou (v dětském pojetí obvykle bez sponového slovesa). Pro příklad, Chejnová (2016, online) ve své publikaci uvádí „*jáji ňam*“, pro náš překlad „*jahody jsou dobré*“. Dále je pro raná stádia typické vyjádření vlastnictví nebo tázací konstrukce pro umístění předmětu. (Chejnová, 2016, online)

Až později ve vývoji řeči dítěte dochází k osvojování spojek – nejdříve dítě zvládne věty jednoduché a až poté souvětí – ta nejdříve souřadná (frekventovaná spojka *a*), posléze i podřadná. (Chejnová, 2016, online)

2.5 Pragmatická stránka jazyka

Toto odvětví osvojování jazyka se zabývá především využitím jazyka v praxi vzhledem ke komunikačním situacím a záměrům. Dítě současně nabývá schopností nezbytných pro dialog a dále je rozvíjen jeho potenciál k užívání narace. Získávání pragmatické kompetence je důležité pro osvojení si kulturních zvyklostí, jako jsou zdvořilostní a jiné normy. (Saicová Římalová, 2016, s. 56-58) (Chejnová, 2016, online)

2.6 Morfologie

V této kapitole si rozebereme raná stádia osvojování plnovýznamových a neplnovýznamových slovních druhů českým dítětem. V první řadě si podrobněji podáme informaci o plnovýznamových slovních druzích, které jsou z hlediska vývoje stěžejní a pro dítě lépe uchopitelné, a poté se budeme věnovat těm neplnovýznamovým.

Je důležité k tomu podotknout, že když dítě slyší a aktivně vnímá daný jazyk, samo si začne vytvářet určitá pravidla, která napodobuje. Jelikož je český jazyk plný výjimek a různých zvláštností, vytváří takové tvary, kterým říkáme hypergeneralizované. Zároveň nám to ale dokazuje, že dítě pochopilo určitý systém jazyka a k osvojování pravidel jde tou správnou cestou. (Chejnová, 2016, online)

V prvních etapách si dítě osvojuje především citoslovce a podstatná jména, později slovesa a přídavná jména. Posléze i zájmena a příslovce, avšak tyto slovní druhy bývají méně častými. Nejvzácnějšími slovními druhy bývají číslovky, předložky a spojky. (Pačesová, 1979, s. 52)

2.6.1 Stádia osvojování mluvnických kategorií

Úvodem je důležité si rozlišit jednotlivá morfologická období, ve kterých ještě nejsou plně osvojeny gramatické kategorie. Pro náš další posun budou důležité především syntaktické vztahy, skrze které si dítě buduje další aspekty, jako je formálnost projevu a významový obsah. (Chejnová, 2016, s. 60) Jelikož se zabýváme osvojováním slovních druhů u českých dětí, je nezbytné čerpat z českých autorů, kteří se touto problematikou

zabývali. Bloom (2015) ve své publikaci popisuje vývoj u anglicky mluvících dětí, které mají postup při chápání významu slov odlišný (například u podstatných jmen je důležité, zda se ve výpovědi objevuje člen či nikoli).

Níže jsou uvedena tři základní stádia projevu osvojování gramatického systému – období pre-morfologické, protomorfologické a období modularizované morfologie. (Dressler, 1997; Voeikova – Dressler, 2002; Bittner – Dressler – Kilani-Schoch, 2003; Stephany – Voeikova, 2009, cit. in Chejnová, 2017, s. 39)

1. Období pre-morfologické

V tomto období bývá zaznamenán první projev gramatických kategorií, i když se nepředpokládá, že si dítě uvědomuje pravidla jazyka. Jedinec zatím neumí používat tvaroslovné kategorie, nejčastěji uplatňuje jednotný tvar, u podstatných jmen 1. osobu čísla jednotného a u sloves 3. osobu čísla jednotného času přítomného nebo infinitiv. (Chejnová, 2016, s. 60) (Chejnová, 2017, s. 39)

Z výzkumů Chejnové (2016, s. 61) můžeme usoudit, že dítě v pre-morfologické fázi si osvojilo vztahy s plnovýznamovými slovesy *být* a *mít*, avšak chápe i používání jejich neplnovýznamových protějšků, které ale prozatím vynechává. Autorka uvádí příklad *jáji ňam* (jahody jsou dobré). (Chejnová, 2016, s. 60)

Co se týče kategorie čísla podstatných jmen, dítě používá především singulár – je pro něj běžnější a stabilnější. Výjimečně pak používá plurálové tvary (*nožičky, ponožky, děti*), ale Chejnová i Pačesová se ve svých výzkumech shodnou na tom, že nejsou žádné doklady o osvojení rozlišení plurálu a singuláru a je nejpravděpodobnější, že se dítě tyto tvary naučilo frekventovaným opakováním nazpaměť. (Chejnová, 2016, s. 64) (Pačesová, 1979, s. 57)

Chejnová (2016, s. 61) dále uvádí, že si dítě jako první u podstatných jmen osvojuje nominativ a akuzativ singuláru. Množné číslo si dítě tvoří s co největší ekonomii ve vyjadřování, tedy používá jednotnou koncovku *i/y* bez ohledu na rod a snaží se o pravidelnost při používání systému jazyka (nepoužívá alternace, proto místo *brouci* používá *brouky*). (Pačesová, 1979, s. 57) Při počítání dítě užívá *jedna*,

dva a pokud se jedná a vyjádření více předmětů, využije jinou číslovku. U výzkumu Chejnové to byla číslovka *čtyři*. (Chejnová, 2016, s. 64)

Přibližně na začátku třetího roku života se u dítěte objevuje rozdíl v používání nominativu a akuzativu jednotného čísla a dítě začíná často používat hypergeneralizované tvary podstatných jmen. Děje se to u všech tří rodů, např. u ženského rodu to je chybné užívání koncovky akuzativu *-a* nebo *-u* (*myša/myšu* místo *myš*). (Chejnová, 2017, s. 40) (Chejnová, 2016, s. 64-65) (Pačesová, 1979, s. 68-69)

Co se týče sloves a příslovcí, v první polovině třetího roku života byla u českého dítěte poprvé zpozorována první časovaná slovesa, a to konkrétně 3. os. čísla jednotného přítomného času aktiva. Dítě ji používalo ve vyjádření všech tří osob. Jako první byla použita příslovce místa. Vztahy byly vyjadřovány bez předložek, kromě těch naučených nazpaměť. (Chejnová, 2016, s. 65, 67)

Pačesová (1979, s. 83) v kapitole *Slovesa* uvádí osvojování sloves z infinitivu sekundárně vzniklého z citoslovce. Dítě k vytváření infinitivu volí nejčastěji příponu *-at* (*tuk – tukat*). Později začne používat sufix *-at* v případech, ve kterých se v řeči dospělých nevyskytuje (*bumbácat*). (Pačesová, 1979, s. 83)

2. Období protomorfologické

V tomto období přibývá u dítěte osvojení dalších jmenných pádů a slovesných tvarů. Tím pádem to můžeme z hlediska vývoje kvalifikovat jako největší rozvoj gramatiky vůbec. (Chejnová, 2017, s. 41) Více se tomuto tématu budeme podrobněji věnovat níže v kapitolách 2.7.2–2.7.10.

3. Období modularizované morfologie:

Dítě se již blíží gramatickému systému dospělého a až na nějaké výjimky je jeho gramatická kompetence osvojena. (Chejnová, 2017, s. 40)

2.6.2 Osvojování podstatných jmen

Protomorfologické období podle výzkumů Chejnové (2016, s. 76) trvalo od věku 2.8⁴ do věku přibližně 3.6, sama ale dodává, že to je u každého dítěte individuální. V protomorfologickém období se začínají objevovat flektivní koncovky, a tím dochází

⁴ počítá se jako rok.měsíc.den

k poklesu počtu základních forem. Právě pokles základních forem je pro nás mezníkem přechodu z pre-morfologického k protomorfologickému období. (Chejnová, 2016, s. 76)

Dle Chejnové (2016, s. 83) na počátku protomorfologického stádia dítě zvládne užívat všechny tři rody nominativu množného i jednotného čísla a akuzativ pouze čísla jednotného. V množném čísle se vyskytuje akuzativ a genitiv jen u některých podstatných jmen ženského rodu. Chejnová (2016, s. 83) se podle svého zkoumání domnívá, že se dítě genitiv pravděpodobně naučilo nazpaměť, protože ho používalo jen u jednoho substantiva rodu ženského. (Chejnová, 2016, s. 83)

Dativ dítě umí používat u podstatných jmen rodu ženského i mužského (*dát komu, čemu*). Vokativ bývá zřejmě naučen nazpaměť, protože se ve výzkumech Chejnové (2016, s. 84) vyskytoval také jen u jednoho substantiva. Předpoklad pro naučení se 5. pádu je na sklonku protomorfologické fáze. (Chejnová, 2016, s. 84)

Chejnová (2016, s. 78) vyzkoumala, že dítě zhruba ve 3 letech bylo ovlivněno pragmatickými rysy, což se projevovalo tak, že dítě na základě her nebo dalších činností vyjadřovalo pád k tomu potřebný. Když si prohlíželo knihu, používalo a uvědomovalo si nominativ (*to je kdo, co*), a když si hrálo s kostkami vědomě akuzativ (*dej mi koho, co*). (Chejnová, 2016, s. 78) Přibližně ve věku tří let lze považovat jako získané výše zmíněné pády, plus lokál singuláru. Od tří let můžeme pozorovat další případy pádů, především genitiv singuláru, který se začal objevovat mnohem frekventovaněji. (Chejnová, 2016, s. 85)

Kapalková (2010, s. 43–44) uvádí, že slovenské dítě si nejdříve, stejně jako to české, osvojuje nominativ a bezpředložkový akuzativ. V dalších případech to jsou předložky *na, v, o, pro, do, s, k, pod, před* a *za*, které jsou spojeny s lokálem, instrumentálem, genitivem a dativem.

Sled osvojování pádů

1. *„nominativ sg. (subjekt, konstrukce to je + jméno)*
2. *nominativ pl. (subjekt, konstrukce to jsou + jméno)*
3. *akuzativ sg. (přímý předmět)*
4. *akuzativ pl. (přímý předmět)*
5. *dativ sg. (beneficiens, nepřímý předmět)*

6. *lokál sg. (adverbiální vztahy)*
 7. *genitiv sg. (konstrukce dostat něco od někoho)*
 8. *genitiv pl. (numerativ)*
 9. *instrumentál sg. (prostředek)*
 10. *lokál pl. (adverbiální vztahy)*
 11. *instrumentál pl. (konstrukce s + jméno)*
 12. *dativ pl. (konstrukce kvůli + jméno)*
 13. *vokativ sg. (oslovení)*
 14. *vokativ pl. (oslovení)*⁴⁴
- (Chejnová, 2017, s. 42)

Nutno podotknout, že toto byl sled osvojování pádů u jednoho dítěte, u jiných to může být mírně odlišné.

I v této fázi osvojování přicházejí do povědomí dítěte pomnožná podstatná jména, která se formují již na začátku této fáze. Podle všeho se je dítě učí nazpaměť jako množné číslo a používá je ve zjednodušené podobě již v předchozí fázi. (Chejnová, 2016, s. 88)

Na konci protomorfologické fáze by mělo dítě být schopné vyjádřit všechny pády jednotného i množného čísla v různých situacích. (Chejnová, 2016, s. 89) Pačesová (1979, s. 77) dodává, že i přesto dítě využívá oproti množnému číslu častěji především to jednotné. Bylo ale dokonce zjištěno, že dítě při deklinaci substantiv nepoužívá hypergeneralizované tvary. Na závěr nutno podotknout, že si dítě nemůže osvojit všechny funkce jazyka, a tudíž ani pády s tím spojené, na základě zkušeností, kterých nenabylo. (Chejnová, 2016, s. 88–89)

2.6.3 Osvojování přídavných jmen

Stejně jako u podstatných jmen, tak i u těch přídavných se v této kapitole budeme zabývat protomorfologickou fází osvojování jazyka. Věk dítěte v protomorfologické fázi zůstává stejný, tedy 2.8–3.6. Chejnová (2016, s. 92) na základě svých výzkumů uvádí, že pouhých 15 % výroků obsahovalo přídavná jména.

Podle Pačesové (1979, s. 99–100) má dítě zpočátku osvojování adjektiv potřebu vyjádřit především vlastnost podstatných jmen – nejčastěji osob a věcí – za použití protikladů. Dochází však často k mylnému užití těchto adjektiv a k relativizování vztahu

mezi substantivem a adjektivem. Pačesová (1979, s. 100) uvádí příklad: „*Ta pohádka je celá zlá*“, ve smyslu, že se tam objevují *zlí lidé*. (Pačesová, 1979, s. 99–100)

U adjektiv nemůžeme rozlišit základní tvar, protože česká adjektiva mají základní formu ve všech třech rodech odlišnou, navíc záleží na tom, zda to jsou přídavná jména měkká nebo tvrdá. Přídavná jména navíc mají tu vlastnost, že jsou shodná s podstatnými jmény v rodě, čísle a pádě. Od tří let věku dítěte začínají přibývat akuzativy, později se přídavná jména začínají objevovat ve většině deklinačních paradigmat všech tří rodů, avšak kromě vokativu množného čísla a dalších níže zmíněných. (Chejnová, 2016, s. 92–93, 95)

Ve věku 3 let se začíná u dítěte objevovat i komparativ. Ve výzkumech Chejnové (2016, s. 94) byl ale pravděpodobně naučen nazpaměť, protože se jednalo pouze o komparativ *větší*, nicméně si dítě uvědomovalo, že souvisí s lexémem *velký*. (Chejnová, 2016, s. 94)

Při skloňování podstatných jmen následuje osvojení dativu a lokálu jednotného čísla, ale u přídavných jmen v protomorfologické fázi nikoliv. Je to ale zřejmě způsobeno tím, že u podstatných jmen dítě dativ používá především k označení beneficienta, ale v tomto případě není potřeba ho rozvíjet. Lokál se začíná objevovat ve věku 3.2 při popisování okolností. V této fázi ve výzkumu Chejnové nebyl zaznamenán dativ a lokál množného čísla. (Chejnová, 2016, s. 96)

Zatímco genitiv jednotného čísla u přídavných jmen je osvojován přibližně ve věku 3.3, genitiv plurálu u přídavných jmen přibližně o měsíc později. Zpravidla bývá genitiv u dětí užít v atributivní funkci k určení směru (*do zapajkovaného auta*). (Chejnová, 2016, s. 96)

Poslední případ přídavného jména, který se v tomto období objevuje, je využití instrumentálu. Ve výzkumu Chejnové se jednalo pouze o podstatná jména rodu ženského (*malovat zelenou pastelkou*). (Chejnová, 2016, s. 97) Pačesová (1979, s. 106) uvádí ještě instrumentál u rodu mužského a středního a upozorňuje na časté krácení (*s malým chlapečkem*). V instrumentálu plurálu uvádí nekodifikované použití českých koncovek *-ejma, -ýma*. (Pačesová, 1979, s. 106)

Na začátku protomorfologické fáze převažuje tvrdé skloňování přídavných jmen. Pravděpodobně proto, že jasně určuje rod. Měkká přídavná jména se v této fázi objevují pouze ojediněle. Privlastňovací přídavná jména se začínají objevovat po třetím roku života, a to u obou typů – jak *otcův*, tak i *matčin*, avšak při používání často dochází k chybám v rodu (*babičkův jučník*). (Chejnová, 2016, s. 98)

Chejnová (2016, s. 99) zmiňuje, že zkoumaný chlapec používal u adjektiv v první osobě singuláru, tedy když mluvil o sobě, koncovky ženského rodu (*jsem šikovná*). Bylo to zřejmě způsobeno tím, že přišel do styku ve větší míře s ženami.

Ostatní případy osvojování přídavných jmen nebyly dle výzkumů Chejnové (2016, s. 97) zaznamenány, nicméně nelze tvrdit, že nebyly osvojeny. Dítě mohlo být schopno tyto tvary vytvořit, ale ve svých výpovědích je nemuselo produkovat (například vokativ u přídavných jmen se používá i v řeči dospělých ojediněle a sporadicky). (Chejnová, 2016, s. 97)

2.6.4 Osvojování zájmen

Na rozdíl od předchozích slovních druhů u některých zájmen nelze rozlišit základní tvar, jelikož některá česká zájmena jsou stejná ve všech třech rodech. Existují ale zájmena, a je jich většina, která se mohou odlišovat v rodě, tedy i v čísle a pádě, a tím pádem se z hlediska analýzy tvary všech tří rodů počítají jako různé tvary, neboť všechny tři tvary mají různé deklinace. Chejnová uvádí příklad tříčlenného miniparadigmatu ukazovacího zájmena *ten/ta/to*. (Chejnová, 2016, s. 102–103)

Oproti podstatným jménům osvojování zájmen začíná o něco později. Nejčtenějším raným zájmenem je očekávané zájmeno *to*, které dítě tvoří především ve frázi *to je*. Dalším velmi brzkým zájmenem je *já*, a to především při použití konstrukcí *já chci*. Co se týče miniparadigmatu ve výzkumu Chejnové, na začátku bylo nejrozvinutějším zájmeno rodu mužského *ten*, což nám logicky navazuje na předchozí zjištění u podstatných jmen, u nichž se také jako první vyvinulo skloňování rodu mužského. (Chejnová, 2016, s. 103–104)

Pačesová (1979, s. 111–116) potvrzuje tento fakt a ve své publikaci uvádí, že jako první si dítě začíná osvojovat ukazovací a osobní zájmena. Pačesová (1979, s. 110–116)

celou kapitolu nazývá *Deiktické kategorie*⁵, a proto zde uvádí jako brzy osvojené také adverbia místa a času (*tadyten Jiříček, uděláme to hned*).

Pačesová (1979, s. 115) dále zmiňuje zdůraznění deiktické funkce, to znamená, že dítě používá osobní zájmeno a neurčité zájmeno, aby zdůraznilo svůj záměr na sebe nebo jinou osobu. Pačesová (tamtéž) dává příklad osobního zájmen *já* a neurčitého zájmen *sám*, přičemž pokud dítě chce vyjádřit silnou gradaci, přibývá četnosti zájmen *sám* („*Já sám sám sám papat budu*“).

Chejnová (2016, s. 106) uvádí, že vývoj skloňování zájmen byl v jejím výzkumu podobný jako u podstatných jmen. Nejdříve byl využíván nominativ a akuzativ singuláru i plurálu podstatných jmen rodu mužského, poté se začal objevovat lokál singuláru rodu středního, (*v*)o *tom*, *na tom*. Na těchto příkladech si můžeme všimnout osvojení protetického *v*, které je pro danou oblast typické. Dalším typickým znakem při osvojování jazyka z obecné češtiny jsou formy rodu ženského *v tý*, *na tý*. (Chejnová, 2016, s. 106)

Dle Chejnové se na konci protomorfológické fáze lokál používá především u ukazovacích, tázacích, neurčitých a osobních zájmen. Množné číslo zájmen si dítě osvojuje obvykle až ke konci této fáze. Dativ jednotného čísla se začíná objevovat u ukazovacích (*v/na tý*) a osobních zájmen (*mi*, *mně/ti*). Genitiv jednotného a množného čísla se rozvíjí u ukazovacích i osobních zájmen. Instrumentál se používá v jednotném i množném čísle u ukazovacích zájmen (*s těma*). (Chejnová, 2016, s. 106–107)

2.6.5 Osvojování sloves

Slovesa se začínají osvojovat již v premorfológické fázi a jak je napsáno výše, nejfrekventovanější je používání 3. osoby jednotného čísla času přítomného. Je to způsobené pravděpodobně tím, že to dítě považuje za základní tvar jak pro funkci činnosti mluvčího, tedy sebe, tak i adresáta. (Chejnová, 2016, s. 198) (Chejnová, 2016, s. 112) Pačesová (1979, s. 83–84) tuto skutečnost objasňuje tím, že dospělý v komunikaci s dětmi často hovoří záměrně o sobě ve 3. osobě singuláru („*Máma dá Jiříčkovi papat*“).

⁵ „K deiktickým výrazům patří zejm. tzv. indexy *já*, *ty* ..., *zde* ... a *ted'* ..., dále demonstrativa, zájmena, prostředky vyjádření času, časová a lokální adverbia, prostředky identifikující účastníky n. neúčastníky komunikace aj.“ (Hirschová, 2017, online)

Na počátku protomorfologické fáze dítě stále ještě užívá 3. osobu singuláru, později k tomu začne používat i další formy jako 3. osobu plurálu, 1. osobu jednotného i množného čísla a infinitiv. Zajímavé u infinitivu ve výzkumech Chejnové je, že ho dítě používalo pouze k vyjádření žádosti nebo rozkazu. (Chejnová, 2016, s. 198–199)

Pačesová píše, že ve 3. osobě singuláru dítě volí časování podle *V. slovesné třídy*, konkrétně podle vzoru *dělá*. Pak ale začne toto schéma aplikovat i na další slovesa a vznikají tak nekodifikované tvary (*plaká* místo *pláče*). (Pačesová, 1979, s. 84)

Oproti času přítomnému se u času budoucího za nejužívanější formu považuje nikoli 3. osoba čísla jednotného, ale 1. osoba čísla jednotného. Jak píše Chejnová (2016, s. 190, online), je to patrně způsobeno pragmatickou funkcí a psychickým vývojem jedince, který sám zamýšlí své vlastní činnosti. K 1. osobě singuláru můžeme přidat ještě 1. osobu plurálu, kdy dítě plánuje něco vykonat s někým, nebo 3. osobu singuláru, kdy dítě požaduje, aby někdo něco vykonal. Opisné futurum se u dítěte objevuje až později, především ve 3. osobě singuláru při vyjádření popisu událostí konajících se v budoucnosti. (Chejnová, 2016, s. 190–191)

Na počátku protomorfologického období ještě není obvyklé, aby dítě používalo pomocné sloveso *být* pro utvoření minulého času. Tento progres by měl nastat až později v protomorfologické fázi. Podle výzkumů Chejnové (2016, s. 193), „*se pomocné sloveso objevovalo v 1. os. sg. až od věku 3.3, kdy zároveň dítě začínalo první osobu aktivně užívat, když hovořilo o sobě*“. Zároveň dítě používalo chybně koncovky v 1. osobě sg. – místo mužského rodu používalo rod ženský, který byl v inputu. To nám ale přináší důležitá zjištění, a to, že si dítě aktivně osvojuje jazyk a rozumí jeho pravidlům. Co se týče vidu u sloves minulého času, Chejnová (2016, s. 192, 199) píše, že si dítě osvojuje nejdříve dokonavá slovesa a uvědomuje si jejich funkci, tedy dokončenost. (Chejnová, 2016, s. 192-193, 199)

Osvojování sloves *být* a *mít* bylo, dle výzkumů Chejnové (2016, s. 114), na konci protomorfologického stádia skoro vyvinuto. Použití těchto sloves však fungovalo obtížně ve 2. osobě singuláru a ve 2. osobě plurálu se tato slovesa nevyskytovala vůbec. (Chejnová, 2016, s. 114)

Co se týče kondicionálu a pasiva, Pačesová (1979, s. 88–89) zcela vylučuje jejich aktivní osvojení. Dítě kondicionál pasivně přijímá z různých říkanek nebo pohádek, ale samo ho neužívá. Při osvojování nemá pro dítě praktickou funkci, protože se jedná o děj podmíněný. Pasivum dítě neužívá vůbec. (Pačesová, 1979, s. 98) Naopak Chejnová uvádí, že dle jejích výzkumů dítě v protomorfologické fázi používalo kondicionály. Zprvu pro vyjádření účelu (*aby bydlelo*), avšak pro vyjádření podmínky bylo pravděpodobně osvojené pamětně. Až v následujícím období se dítě naučilo používat podmínkový kondicionál v běžné mluvě. (Chejnová, 2016, s. 195)

U dítěte na konci protomorfologické fáze by měl být zpozorován výskyt všech tří časů a v neposlední řadě by měly být správně použity negované tvary. U rozkazů dítě používá hlavně infinitiv a později 2. osobu čísla jednotného. (Chejnová, 2016, s. 194)

2.6.6 Osvojování číslovek

Pačesová hodnotí tento slovní druh z hlediska mluvnického vývoje jako nezajímavý. Číslovky v tomto raném stádiu totiž neplní základní funkci číslovek, tedy počítání. (Pačesová, 1979, s. 121)

2.6.7 Osvojování příslovčí

Dítě si jako první osvojuje adverbia místa a času, protože potřebuje dosáhnout co nejkonkrétnější a nejpřesnější formulace místa a času („*Půjdeme domů až za dlouho*“). Kromě toho dítě vytváří kombinace místního příslovce a ukazovacího zájmeného příslovce, tzv. *demonstrativa* (*tadytento, tadydletento*)⁶. (Pačesová, 1979, s. 112–113)

2.6.8 Osvojování předložek

Dítě si předložky neosvojuje samostatně, ale vždy ve smyslu s podstatným jménem. V tomto případě dítě pojmenovává nejen prostředky, ale i lokativní vazbu, do které můžeme zahrnout směr a místo. Pačesová uvádí příklad *miminko – kočárek*: „*to je miminko*“, „*to je kočárek*“, ale také „*miminko (je) (v) kočárek*“ nebo „*(dáme) miminko (do) kočárek*“. (Pačesová, 1979, s. 116–117)

⁶ tyto vzniklé tvary označuje jako zájmena

„V dalším vývojovém stupni začne dítě používat pádovou koncovku, zprvu zpravidla *tu*, kterou slyší v podobných situacích u dospělých, viz ‚*miminko kočárku*‘, předložku však *i nadále ignoruje*“, píše Pačesová (1979, s. 118). Až později dítě začíná používat předložky. Mezi prvními jsou předložky *do* (i ve smyslu *na* a *k*), později už používá předložky *na* a *k* samostatně, avšak občas s hypergeneralizovanou koncovkou. (Pačesová, 1979, s. 119)

Jednou z dalších raně osvojených předložek je předložka *o*, popř. *vo*. Pačesová (1979, s. 119) píše, že četnost je způsobena pravděpodobně jejím frekventovaným používáním spojeným s názvy pohádek. Za poslední brzy osvojenou frekventovanou předložkou můžeme považovat předložku *za*, v příkladu *půjdeme za babičkou*. (Pačesová, 1979, s. 119–120)

Méně běžné je užití předložky *s*. Vysvětlení je prosté, dítě nemá tendenci si osvojit předložku, když místo toho může použít již osvojenou spojku *a* v podobném významu. (Pačesová, 1979, s. 119–120)

2.6.9 Osvojování spojek

Podle Pačesové si dítě vedle číslovek osvojuje mezi posledními i spojky. Mimo spojky *a* se v řeči dítěte objevuje ještě spojka *ale* nebo podřadící spojka *když*. (Pačesová, 1979, s. 121–123)

2.6.10 Osvojování citoslovcí

Ačkoliv výzkumy Chejnové nepracují tolik s užitím a potažmo osvojováním citoslovcí (je jich tam méně, ale jsou tam – odvíjí se to od inputu), Pačesová a Průcha považují interjekce jako velice důležitý prvek při prvotním osvojování řeči. Pačesová (1979, s. 52) dokonce považuje citoslovce, především onomatopoického původu, za „základní materiál slovní zásoby“. Dodává, že si dítě pak lépe dokáže osvojit realizaci jednotlivých fonémů. Dítě zpočátku citoslovcem nahrazuje především podstatná jména, konkrétně apelativa (*čičí* ve smyslu kočka), a slovesa (*auto tudí*, tedy auto trúbí/trúbilo). (Pačesová, 1979, s. 52–54)

Tabulka 1 nám představuje výzkumy Pačesové, Průchy a Chejnové. Na první pohled si můžeme všimnout četností používání citoslovcí u Pačesové a Průchy, zatímco u Chejnové

se citoslovce nevyskytují ani jednou. Chejnová (2016, online) sama tvrdí, že to je způsobeno převážně tím, že se citoslovce neobjevovala v inputu, tudíž nemohla být ani osvojena.

Tabulka 1 – Výzkumy Pačesové, Chejnové a Průchy

	Pačesová (1968)	Průcha (2011)	Chejnová (2016)
1.	tam	máma	ta (bota)
2.	chr chr	táta	ka (deka)
3.	tudú	bác!	ka (kalhoty)
4.	tady	čičí	kaka (kakat)
5.	káká	haf!	papa (papat)
6.	muk!	hajs	pe (pes)
7.	haf!	tutu	méma (méďa)
8.	bébé	na!	bufen (brufen)
9.	táta	ee	vava (vařečka)
10.	auto	hají	kapa (kapesník)

3 České a zahraniční výzkumy

Pro naše další bádání je důležité uvést české autory, kteří zkoumali vývoj řeči dítě. V této práci uvedeme práci Pačesové, Chejnové a Průchy.

Každý z autorů volí jinou metodu zanášení dat. Pačesová (1968) rozděluje slovní zásobu na 3 oddíly – prvních 50 slov, prvních 100 slov a prvních 500 slov.

Pačesová (1968) ve svých výzkumech uvádí následující podíl slov:

Tabulka 2 – Podíl slovních druhů ve výzkumech Pačesové (1968)

	Prvních 50 slov	Prvních 100 slov	Prvních 500 slov
Podst. jm.	23,8 %	37,4 %	50,5 %
Příd. jm.	1,4 %	2,6 %	5,5 %
Zájmena	0,4 %	5,3 %	3,6 %

Číslovky			0,3 %
Slovesa	7,2 %	13,1 %	25,5 %
Příslovce	2,8 %	2,1 %	2,2 %
Předložky			2,3 %
Spojky			0,1 %
Částice	7,2 %	3,4 %	0,6 %
Cítoslovce	56,9 %	36,1 %	9,4 %

Chejnová (2016, online) ve svých výzkumech uvádí podrobnější rozdělení od prvních 1-100 slov až po 901-1000 slov, tedy zaznamenává každých 100 slov zvlášť. My si zde uvedeme prvních 500 slov.

Tabulka 3 – Prvních 500 slov u výzkumu Chejnové

	1-100	101-200	201-300	301-400	401-500
Podst. jm.	90	78	64	50	48
Příd. jm.		5	3	9	13/4 ⁷
Zájmena			4	2	
Číslovky			2	2	4
Slovesa	3	4	16	27	28
Příslovce	2	1	4	4	2
Předložky			3		1
Spojky					
Částice		2	1		

⁷ za lomítkem se vyskytují příd. jm. odvozená od sloves (Chejnová, 2016, online)

Citoslovce	5	10	3	6	
-------------------	---	----	---	---	--

Průcha (2011) ve své publikaci porovnává výzkumy českých a zahraničních autorů. Pracuje tam především s otázkou rozdílu vývoje řeči mezi chlapci a děvčaty a dochází k závěru, že ve vývoji prvních slov jsou mezi dívkami a chlapci nepatrné rozdíly, tedy u dívek dochází k rychlejšímu vývoji slovní zásoby, ale dodává, že také záleží na individuálním vývoji jednotlivce. Zároveň se ale opírá o data mezinárodních výzkumů PIRLS a PISA, kde dosáhly dívky lepších výsledků než chlapci (tyto výzkumy však probíhaly u daleko starších dětí). (Průcha, 2011, s. 78, 81)

Ve výzkumech Průchy jsou důležitá především data, ve kterých došlo k nárůstu slovní zásoby, tedy v jakém věku dovršilo zkoumané dítě určitý počet slov, pro představu viz *tabulka 4*. (Průcha, 2011)

Tabulka 4 – Vývoj prvních slov ve výzkumech Průchy

Subjekt	Věk a rozsah slovní zásoby	
	10 slov	50 slov
chlapec (1)	1;0	1;5
chlapec (2)	1;2	1;7
chlapec (3)	1;4	1;10
dívka (1)	1;1	1;6
dívka (2)	1;2	1;8
dívka (3)	1;3	1;7

Výzkumy a teoretická zpracování těchto autorů nám posléze poslouží ve výzkumech v praktické části. Budeme je porovnávat a vyvozovat z nich závěry.

4 Slovní druhy v řeči dítě zkoumané ve věku 2 roky 5 měsíců 30 dnů až 3 roky 10 dnů

V tomto výzkumu si představíme řeč zkoumaného chlapce Tobiáše ve věku 2 roky 5 měsíců 30 dnů až po věk 3 roky 10 dnů. Tobiáš je monolingvní chlapec bez sourozence. Většina nahrávek je pořízená v období, kdy byl s matkou doma a nechodil do mateřské školy. I přesto se však často socializoval s dětmi podobného věku – jeho sestřenicí a bratranec, dětská skupina. Až poslední nahrávka je z období, kdy chlapec už začal chodit do mateřské školy.

Chlapec žije s matkou a otcem ve dvougeneračním domě, tedy i společně s prarodiči z matčiny strany. Jeho sociální zázemí je na vesnici v Pardubickém kraji, jeho matka je vysokoškolsky vzdělaná a otec středoškolsky. Chlapcova slovní zásoba se opírá o prostředí, ve kterém žije, takže kromě různých zemědělských zvířat se u něj mnohokrát objevují slova jako je bagr, žebřík, hák...

Jelikož dítě žije na území, kde je typické pro autentickou mluvu používání obecné češtiny, jeho okolí na něj tak i mluví. Proto si dítě v tomto výzkumu osvojuje především nespisovnou podobu českého jazyka.

4.1 Metodologie výzkumu

4.1.1 Metody zaznamenávání řeči

Saicová Římalová (2016, s. 25) uvádí základní metody užívané při zkoumání řeči dítěte. Mezi nejčastější metody patří *deníkové záznamy*, které jsou vedeny nejčastěji nejblížejším rodinným příslušníkem, který je s jedincem v každodenním styku. Dalšími metodami jsou *audionahrávky* nebo *videonahrávky*, při kterých se využívá metody CHILDES transkripce CHAT⁸. (Saicová Římalová, 2016, s. 25–26, 28) V tomto systému se jedná ortografickou transkripci, při které se soustředíme na vývoj mluvnických kategorií. (Chejnová, 2015, s. 92) Metoda CHILDES transkripce CHAT je demonstrována na ukázce č. 1. Někteří badatelé mimo jiné používají i fonetickou transkripci. Dalšími metodami jsou

⁸ Child Language Data Exchange System database

také *rodičovské dotazníky*, při nichž se snadno získávají data, avšak ta mohou být zkreslená, *záznamové archy* (také *checklisty*) nebo různé experimentální metody. Všechny tyto metody jsou velice časově náročné. (Saicová Římalová, 2016, s. 25–26)

Ukázka 1

věk chlapce: 2 roky 10 měsíců a 17 dnů

% dovolená u moře, prohlížení knížky

MOT: Tak kouknem na knížku?

TOB: Jo, tádi.

MOT: Tak, koukni. Krtek v ZOO. Co to je za zvířátko?

TOB: Lev velkej.

MOT: To je tygr, Tobi.

TOB: Tygl.

MOT: Tygr. A co je kolem něj, co je tady to zelený a barevný? Co to je?

TOB: Tulipán.

MOT: To je taková kytička, ano, přímo tulipán to není, ale jsou nějaký kytičky.

TOB: Ne, tulipán.

MOT: Tulipán to je, myslíš?

TOB: Jo, tulipán.

V tomto případě bylo pořízeno 6 audionahrávek v rozmezí přibližně jednoho měsíce. Každá audionahrávka trvala zhruba 30 min. V našem případě bylo za jeden den pořízeno více audionahrávek, které po součtu daly těchto 30 min. Udržení soustředěnosti chlapce celých 30 minut bylo velice náročné, proto jsme se s jeho matkou domluvily, že tyto nahrávky rozdělí na 2–3 části. 5. nahrávka byla rozdělena do 3 dnů na 3 audiozáznamy, jelikož byla rodina na dovolené u moře, takže aktivita hraní nebo prohlížení knížek byla omezenější než v domácím prostředí.

Kromě 5. audiozáznamu byly nahrávky zaznamenány výhradně v domácím prostředí a pouze s matkou. Původně bylo v plánu přiložit i úplně první nahrávku, avšak tam, dle mého názoru, bylo málo potřebného materiálu k relevantnímu výzkumu – dítě mluvilo stále ještě nesrozumitelně. Za tímto neúspěchem se pravděpodobně nacházejí dva faktory – nahrávka

byla pořízena moc brzy (již ve 2 letech a 4 měsících) a při nahrávání bylo přítomno až moc rodinných příslušníků, kteří ho mohli rozptylovat, a tudíž se chlapec i obtížně soustředil na danou činnost s matkou a komunikoval méně.

Nahrávky jsou pořizovány v autentickém prostředí, při aktivitách každodenního charakteru – prohlížení si knížek (v našem případě Krtečka nebo knížek o hasičích), malování si, lepení samolepek do dětských pracovních sešitů, hraní si atd.

Přepis nahrávek byl ve většině případech pouze z jedné její části. Vybírala jsem takové nahrávky, kde by mohlo být potenciálně více potřebného materiálu.

V tabulce níže je přehled jednotlivých 6 nahrávek. Mimo jiné jsou zahrnuty přesné údaje, jako je datum, věk dítěte, délka nahrávky a konkrétní popis činnosti.

Tabulka 5 – Informace o zvukových záznamech

Číslo nahrávky	Datum	Věk dítěte	Délka nahrávky	Popis činnosti
Nahrávka č. 1	12. 4. 2023	2.5.30	30:32	Prohlížení si knížky, kreslení, doplňování příběhu
Nahrávka č. 2	16. 5. 2023	2.7.3	15:16 a 16:02	Prohlížení si knížky, malování, stříhání
Nahrávka č. 3	20. 6. 2023	2.8.7	16:30 a 14:31	Vyptávání, co dítě dělalo, když matka byla v práci, prohlížení si knížky

Nahrávka č. 4	31. 7. 2023	2.9.18	15:01 a 15:09	Hraní si v kuchyňce.
Nahrávka č. 5	30. 8. 2023; 31. 8. 2023; 1. 9. 2023	2.10.17 (18, 19)	18:04; 07:58 a 06:36	Prohlížení knížky, ukazování na předměty
Nahrávka č. 6	23. 10. 2023	3.0.10	15:54 a 16:04	Práce s pracovním sešitem se samolepkami

4.1.2 Analýza dat

V následujících kapitolách se budeme podrobně zabývat slovními druhy v řeči zkoumaného chlapce. Metodou analýzy je kvantifikace dat. V první řadě si zpracujeme tabulku s výsledky, kolikrát chlapec řekl určitý slovní druh a kolikrát daný jev zopakoval po matce. Budeme se věnovat výhradně řeči chlapce.

V této práci budeme pracovat s termínem *typ* (neboli *slovo*). Existuje ještě termín *token* (neboli *výskyt*). *Typ* nám určuje, které slovo se v dané nahrávce vyskytlo bez ohledu na to kolikrát. Např.: pokud jsme slovo/typ *pes* měli v nahrávce 5×, do výzkumů ho zaneseme pouze jednou, protože se jedná o tentýž lexém. *Token/výskyt* nám udává, kolikrát bylo dané slovo užito, např.: slovo/typ *pes* bylo užito 5× v jedné nahrávce, výskyt tedy bude 5 (u výskytu je ještě důležité, v jakém tvaru, v našem případě pádě, byl daný typ užít).

Tabulka č. 6 a tabulka č. 7 demonstrují výsledky zkoumání samostatné mluvy chlapce – tabulka č. 6 prezentuje počet slovních druhů (typů), tabulka č. 7 procentuální zastoupení podílu jednoho slovního druhu (typu) v závislosti na ostatních slovních druzích jedné nahrávky. To samé jsme vytvořili v tabulce opakování po matce. V tabulce č. 8 jsou konkrétní počty typů opakování, v tabulce č. 9 procentuální zastoupení typů. Tyto tabulky následně porovnáme s výsledky již provedených výzkumů Pačesové, Chejnové a Průchy, které máme zanesené v kap. č. 3.

V ukázkách jsou uvedeny dvě zkratky: MOT a TOB. MOT je zkratka pro matku, TOB je zkratka jména dítěte – Tobiáš.

V další části vlastního výzkumu se již budeme věnovat analýzou jednotlivých nahrávek. Nejdříve začneme obecnou charakteristikou nahrávky (v kolika letech byla zhotovena a jaká je hlavní činnost chlapce). Následně se zaměříme na to, co bylo na dané nahrávce zajímavé, pozoruhodné. Příložené tabulky reprezentují slovní druhy a jejich zastoupení.

4.2 Srovnání s dalšími výzkumy

V této kapitole se zaměříme na prezentaci a porovnání našich získaných dat s daty výše zmíněných vědců (Pačesové, Chejnové a Průchy).

Níže jsou uvedeny tabulky našeho výzkumu, jak jsem již popisovala v kapitole 4.1.2.

Tabulka 6 – Zastoupení slovních druhů (typy) – souhrn

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	celkem ²
podst. jm.	19	33	42	27	68	22	211
příd. jm.	3	2	5	7	7	2	26
zájm.	1	3	5	7	7	9	32
číslovky		2			2	1	5
slovesa	7	12	17	14	14	15	79
příslovce	4	3	4	5	8	12	36
předložky	1		2	2	2	1	8
spojky		1	1	2	2	1	7
částice	3	4	4	7	3	7	28
citoslovce	7	9	5	6	6	1	34
celkem ¹	45	69	85	77	119	71	466

Tabulka 7 – Zastoupení slovních druhů (typy) v %

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	celkem
podst. jm.	42,2	47,8	49,4	35,1	57,1	31	45,3
příd. jm.	6,7	2,9	5,9	9,1	5,9	2,8	5,6
zájm.	2,2	4,3	5,9	9,1	5,9	12,6	7,2
číslovky		2,9			1,7	1,4	1,1
slovesa	15,6	17,4	20	18,2	11,8	21,1	17
příslovce	8,9	4,3	4,7	6,5	6,7	16,9	8,1
předložky	2,2		2,4	2,6	1,7	1,4	1,7
spojky		1,4	1,2	2,6	1,7	1,4	1,5
částice	6,7	5,8	4,7	9,1	2,5	9,9	6
citoslovce	15,6	13	5,9	7,8	5	1,4	7,3

Čísla v tabulkách nám udávají, jaký slovní druh byl kolikrát (v tabulce č. 6 číselně, v tabulce č. 7 procentuálně) v dané nahrávce zastoupen. Tedy nahrávka č. 1 byla pořízena ve věku 2.5.30 a dítě řeklo 19 podstatných jmen, 7 sloves a 7 citoslovcí. Vždy na koncích řádků se nacházejí dvě kolonky *celkem*: *celkem*¹ prezentuje celkový počet slov, které dítě řeklo v určitém věku. Tedy v nahrávce č. 1 (2.5.30) to bylo dohromady 45 různých slov (typů). *Celkem*² nám udává počet výskytu daného slovního druhu za zkoumané období. Tedy nejvíce zastoupenou kategorií jsou na první pohled podstatná jména a dítě jich za celé zkoumané období (2.5.30 – 3.0.10) použilo 221. Pokud bychom sečetli celou tabulku, dostali bychom se na údaj 466 – to je souhrnný výskyt všech slovních druhů za celé zkoumané období (2.5.30 – 3.0.10).

Pokud naše nasbíraná data budeme srovnávat s Pačesovou (1968), zjistíme, že stejně jak v našem výzkumu, tak i v jejím, jsou nejvíce zastoupená podstatná jména. Stejně tak to uvádí i Chejnová (2016). Sama Chejnová (2016, online) ve své publikaci píše, že se u dítěte

objevují podstatná jména nejčastěji, protože jsou pro dítě nejlépe uchopitelná – v řeči se vyskytují především konkrétní podstatná jména – názvy osob, zvířat a věcí.

Ač jsem původně předpokládala, že druhou nejpočetnější skupinou jevů budou citoslovce, z výsledků výzkumu nám vyplývá, že ani v jednom z případů citoslovce nepřesahují podíl sloves, tudíž dítě jimi podstatná jména ani slovesa nenahrazuje v tak vysoké míře. V jednom a hned v prvním případě je podíl sloves a citoslovcí shodný. Citoslovce však byla přítomna v inputu především pro názvy zvířat nebo pro nahrazení sloves, avšak matka dítě vede k tomu, aby dokázalo věc/zvíře/činnost pojmenovat. Tohoto si můžeme všimnout v první audionahrávce, v ukázce 2. Pro názornost jsem ještě vybrala ukázkou hned z následující audionahrávky, tedy z nahrávky č. 2 (ukázka 3), ve které chlapec slovo *pes* používá běžně, již bez pomoci citoslovce.

Ukázka 2

% pohádka O řepě

věk chlapce: 2 roky 5 měsíců a 30 dnů

MOT: A táhli, táhli a stejně nevytáhli, tak si zavolali na pomoc.

TOB: Haf-haf.

MOT: A jak se menuje?

TOB: Pes.

MOT: Pejška, ano. Pejsek chytl...

TOB: ...žepu.

MOT: ...vnučku, vnučka...

TOB: ...babišu...

MOT: ...babička...

TOB: ...děješa...

MOT: ...a dědeček...

TOB: ...šepu.

Ukázka 3

% prohlížení knížky o hasičích

věk chlapce: 2 roky 7 měsíců a 3 dny

MOT: A co mají tady na sobě? Copak to je? ... je to auto?

TOB: Auto. Tobi, heve, heve, heve.

MOT: A co je tady to?

TOB: Pešek⁹.

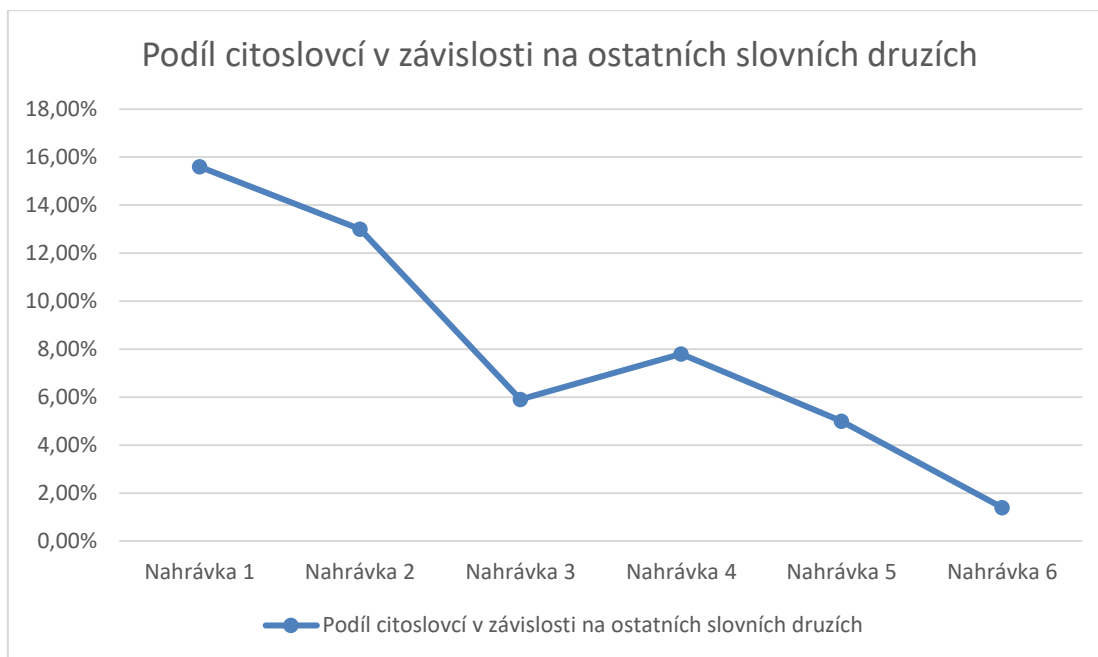
MOT: Ano a tady?

TOB: Beča. % jméno jejich kočky

Z výzkumu si celkově můžeme všimnout, že počet citoslovcí klesá. Ne sice lineárně, protože v nahrávce č. 4 jsme měli větší zastoupení citoslovcí než v nahrávce č. 3, avšak to bylo pravděpodobně způsobeno činností chlapce. V nahrávce č. 4 si dítě hrálo s matkou v dětské kuchyňce, takže tam jsou časté výrazy jako např. *au*, *ahá*, *jeee* nebo *na* (při podávání), viz ukázka 4. V tomto případě můžeme konstatovat, že v nahrávce č. 4 chlapec nenahrazuje podstatná jména nebo slovesa citoslovcí, ale dalo by se říci, že používá taková citoslovce, která se často vyskytují i v mluvě dospělých. Podíl citoslovcí v závislosti na ostatních slovních druzích demonstruje graf 1.

⁹ pejsek – chlapec užívá napříč nahrávkami různé varianty a zdobněliny tohoto slova a je si vědom významu tohoto slova

Graf 1 – Podíl citoslovcí v závislosti na ostatních slovních druzích

Ukázka 4

% vaření v dětské kuchyňce

věk chlapce: 2 roky 9 měsíců a 18 dnů

TOB: Váží. Tady máš otyže.

MOT: Co to mám?

TOB: Otyže tady máma. Koukej.

MOT: Na ruku?

TOB: Jo.

MOT: To aby mě nepálilo.

TOB: Mě taky pálí, au!

MOT: Tak až budeme vylejvat vodu z toho hrnce, tak si takhle vezmeš takovouhle rukavičku.

TOB: Jo.

MOT: Už máme uvařený knedlíky?

V poslední nahrávce je obsaženo pouze 1 citoslovce *mmm*. Při výzkumu jsem se rozhodovala, zda to je hezitační prvek nebo citoslovce, ale jelikož to v kontextu znamenalo

ne, ve významu, že chlapec už nechce nic dělat, rozhodla jsem se toto *mmm* určit jako citoslovce. Pro ilustraci viz ukázka 5.

Ukázka 5

% lepení samolepek do pracovního sešitu o hasičích

věk chlapce: 3 roky 0 měsíců a 10 dnů

MOT: Tak, co tam chceš dát dál?

TOB: Já neči nič.

MOT: Už tam nechceš nic lepit?

TOB: Mmm.

MOT: A ani popeláře nebo autíčka tam nechceš lepit, poť se podívat, co tam ještě všechno je.

TOB: Já či poše.

MOT: No tak si vytáhni popeláře, tak je najdi na tom obrázku.

Slovesa jsou druhou nejzastoupenější kategorií v našem výzkumu, stejně jako ve výzkumech Chejnové (2016). V našem výzkumu jsme za *sloveso* považovaly takový jev, který měl funkci slovesa nebo se k němu alespoň blížil. V našem výzkumu jsme pracovali s plnovýznamovými slovesy, modálními slovesy i slovesy *mít* ve smyslu vlastnit a *být* ve smyslu existence, tedy tvary jako *koukal by* jsme považovali za jeden typ (ostatní jevy, jako např. pomocné sloveso *být* v budoucím čase, se zde nevyskytovaly).

Za jeden lexém jsme považovali výskyt slovesa i jeho negace, ve výzkumu jsou tedy prezentovány tvary *je – není, chci – nechci, víš – nevím...* jako jeden typ. Za jeden typ jsou také považována ta slovesa, která znamenají to samé, ale dítě je v jedné nahrávce ztvárnilo vícero způsobů, viz ukázka 6 a 7, ve kterých dítě slovo *koukej* pokaždé řeklo nepatrně odlišně.

Ukázka 6

% prohlížení si knížky o zvířátkách

věk chlapce: 2 roky 8 měsíců a 7 dnů

TOB: Kouke, veveče.

MOT: Ano, veverka tam je.

TOB: Koukej.

MOT: A co to je? Je to nějaký pán?

TOB: Čet.

Ukázka 7

% prohlížení si knížky o hasičích

věk chlapce: 2 roky 8 měsíců a 7 dnů

MOT: A tady? Copak tady je?

TOB: Baton, kokej. Tady šívap. Beton.

MOT: Ano, takovou dlouhou má ruku beton.

TOB: Vuku hakou.

MOT: A teče beton.

TOB: Tadí, kokej, teče.

Přídavná jména byla celkově zastoupena 5,6 % (dítě nejčastěji používalo *velký, malý* nebo názvy barev), příslovce 8,1 % (*tam, tady, takhle, doma*), zájmena 7,2 % (*já, to, sám*) a částice 6 % (*ano, jo, ne*). Ostatní slovní druhy se vyskytovaly spíše jen sporadicky, stejně jako ve výzkumech Chejnové a Pačesové, a byly pravděpodobně naučeny nazpaměť (jako např. číslovky, které jsou demonstrovány na ukázce 8 a 9 – jsou to ukázky z nahrávek č. 2 a č. 5, ve kterých chlapec používal tytéž číslovky – *tři, pět* – pro označení více předmětů. Zde však dítě nezná skutečnou číselnou hodnotu, používá výrazy pro více předmětů nahodile).

Ukázka 8

% prohlížení si knížky o hasičích

věk chlapce: 2 roky 7 měsíců a 3 dny

MOT: No a co tam dělaj? Sedí v autě?

TOB: Jó, ací.

MOT: A kolik jich tady je?

TOB: Tži, pět.

MOT: Jeden, dva, ...

TOB: Tži!

MOT: Výborně, tři.

MOT: A tady je ještě jiný hasický auto.

TOB: Tyjó.

Ukázka 9

% ukazování částí těla

věk chlapce: 2 roky 10 měsíců a 17 dnů

MOT: A co tam má tady na té nožce?

TOB: Toa.

MOT: Taky prstíky?

TOB: Jo.

MOT: A kolik jich tam máš prstíků?

TOB: Pět, tži.

MOT: Pět.

TOB: Maminka velkou.

MOT: A kolik má mamka prstíků?

MOT: Taky pět – jeden, dva, tři, čtyři, pět.

Jelikož jsme dělali výzkum pouze jednoho chlapce a naše data byla sbírána na základě nahrávek, nikoli prvních 10 nebo 50 slov, nemůžeme Průchu a jeho výzkumy přesně porovnat s našimi výzkumy, a není tedy relevantní uvádět jeho data ve srovnání s těmi našimi. Mohli bychom uvést nějakou pravděpodobnost, avšak by nebyla podložená konkrétními údaji.

4.2.1 Frekvence opakování slov/typů dítěte po matce

Pro analýzu této kapitoly bude zapotřebí provést srovnání výše zmíněných tabulek 6 a 7 a níže zmíněných tabulek opakování 8 a 9.

Tabulka 8 – Zastoupení slovních druhů (typů) – opakování po matce

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	celkem ²
podst. jm.	3	9	8	13	12	10	55

příd. jm.			2	3	3		8
zájm.						1	1
číslovky							
slovesa	2	2	1	6	2	5	18
příslovce					1	2	3
předložky		1		1	1		3
spojky							
částice					1		1
citoslovce				1			1
celkem ¹	5	12	11	24	20	18	90

Tabulka 9 – Zastoupení opakování slovních druhů (typů) v %

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	celkem
podst. jm.	60	75	72,7	54,2	60	55,6	61,1
příd. jm.			18,2	12,5	15		8,9
zájm.						5,6	1,1
číslovky							
slovesa	40	16,6	9,1	25	10	27,7	20
příslovce					5	11,1	3,3
předložky		8,3		4,2	5		3,3
spojky							
částice					5		1,1
citoslovce				4,2			1,1

Pokud nahlédneme do tabulek, na první pohled si všimneme, že četnost opakování po matce není tak frekventovaná, jak bychom mohli předpokládat u chlapce ve věku 2.5.30 až 3.0.10. Z tabulek 8 a 9 nemůžeme ani vyčíst, zda se postupem věku mění opakování po matce, jelikož je tato frekvence velice nepravidelná, a spíše než na věku záleží na druhu aktivity, který matka se synem volila. V nahrávce č. 4 (věk chlapce 2.9.18) máme nejvyšší podíl opakování ze všech nahrávek. Bylo to pravděpodobně způsobeno tím, že v ostatních nahrávkách si matka se synem prohlížela knížku, kterou chlapec dobře znal, zatímco ve 4. nahrávce si dítě hraje s matkou v dětské kuchyňce, tím pádem dítě rozvíjí více svou fantazii a hledá slova pro vyjádření dané okolnosti, která třeba ještě nemusí mít osvojená.

Sloupek *celkem*² v tabulce 8 prezentuje, jaký slovní druh byl při opakování nejvíce zastoupen. Na první pohled si povšimneme, že to byla podstatná jména, která byla nejhojněji zastoupena i v tabulce 6 při samostatné mluvě dítěte, nepřekvapí to tedy ani v této části výzkumu. Při osvojování jazyka se dítě učí nejlépe ta slova, která jsou pro něj dobře uchopitelná, navíc dítě potřebuje vyjádřit především hmotné věci, se kterými si hraje nebo je denně používá.

Z tabulky 8 je patrné, že jsme se v nahrávkách nesetkali s opakováním číslovek a spojek. Avšak pokud se podíváme níže do tabulky 10, můžeme si všimnout, že ani v samotném souhrnu slovních druhů (to prezentuje název řádku *tabulka 7*), kde dítě hovořilo samo, nebyl výskyt číslovek a spojek hojně využíván.

Tabulka 10 nám prezentuje procentuální výskyt slovních druhů. Je to srovnání tabulky 7 a tabulky 9, které nám slouží pro názorné porovnání podílu osvojených slov dítětem vzhledem ke slovům, které chlapec zopakoval po matce. Ve výsledku zde však nejsou nějak zvlášť velké procentuální odchylky. Stále nejvíce dítě samo používá nebo opakuje po matce podstatná jména a slovesa. Avšak na rozdíl od tabulky 7, kde dítě jako třetí nejzastoupenější slovní druh používá zájmena, si zde můžeme všimnout třetí nejzastoupenější kategorie – přídavných jmen (dítě opakuje po matce především názvy barev, které samo nemá ještě plně osvojené – viz ukázka 10). Výskyt opakování ostatních slovních druhů je zanedbatelný.

Tabulka 10 – Srovnání dat z tabulky 7 (slova osvojená) s daty tabulky 9 (slova opakovaná) v %

slovní druhy ¹⁰	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
tabulka 7	45,3	5,6	7,9	1,1	17	6,7	1,7	1,5	6	7,3
tabulka 9	61,1	8,9	1,1		20	3,3	3,3		1,1	1,1

Ukázka 10

% vaření v dětské kuchyňce

věk chlapce: 2 roky 9 měsíců a 18 dnů

MOT: A jaký to je jablíčko?

TOB: Zeený.

MOT: Červený.

TOB: Jo, čevený. Tohe nejím.

4.3 Analýza jednotlivých nahrávek

V této kapitole se budeme věnovat rozboru jednotlivých nahrávek. Souhrn všech nahrávek popisuje tabulka č. 5 v kapitole 4.1.1. U každé nahrávky si podrobněji rozebereme aktivitu, kterou matka s chlapcem volila, a na základě toho budeme rozebírat slova, která dítě použilo. Chlapec prakticky ve všech nahrávkách volí různé aktivity, ale aspoň jednou v každé nahrávce se setkáváme s tématem *hasiči*. V každé kapitole také bude uvedena tabulka počtu typů a počtu typů opakování po matce.

4.3.1 Nahrávka č. 1

Nahrávka č. 1 byla pořízena ve věku chlapce 2 roky 5 měsíců a 30 dnů. Hlavní činnost v nahrávce zastupuje prohlížení si knížky a doplňování příběhu pohádky O veliké řepě.

Matka se dítěte při prohlížení knížky o hasičích ptá především otázkami *Co to je?*. Dítě jí tedy většinou jednoslovně odpovídá. Jelikož se ptá na konkrétní předměty, dítě

¹⁰ číselné zkratky: 1 podstatná jména, 2 přídavná jména, 3 zájmena, 4 číslovky, 5 slovesa, 6 příslovce, 7 předložky, 8 spojky, 9 částice, 10 citoslovce

odpovídá a volí nejčastěji podstatná jména. To je demonstrováno na ukázce č. 11. Obecně můžeme říci, že hlavní směr rozhovoru udává matka návodnými otázkami.

Ukázka 11

% prohlížení si knížky

věk chlapce: 2 roky 5 měsíců a 30 dnů

MOT: Tak poť. Tak začneme tady, tak, co to je tady na obrázku? Co tam je?

TOB: Zájíc.

MOT: A tady na druhé straně?

TOB: Paječa.

MOT: Beruška, ano.

TOB: Tádi.

MOT: Ano a cos dal tam? Co to je?

TOB: Kakaki¹¹.

MOT: Zajíc a...?

TOB: Večo.

MOT: Vážku.

TOB: Váču. Tádi.

V této nahrávce si matka s dítětem i chvíli kreslí. Jak jsem psala výše, dítě se i v této nahrávce zabývá hasičskou tematikou. Volí slova jako *hasiči (titči)*, *žebřík (pajec)*, *voda (vodó)* nebo *hoří (hoži)*. Vzhledem k věku matka v této ukázce musela častěji střídat aktivity, jelikož chlapec nevydržel moc dlouho u jedné činnosti. Hasičskou tematiku demonstruje ukázka č. 12.

Ukázka 12

% kreslení

věk chlapce: 2 roky 5 měsíců a 30 dnů

MOT: Mám tady nakreslit pana hasiče, jak řídí auto?

TOB: Čičiči.

¹¹ Pravděpodobně název pro králíka nebo zajíce.

MOT: Ták. Eště uděláme hadici. Tak, Tobi, a co tady dělá pan hasič? Tady, když stojí na žebříku? Co tady má v ruce?

TOB: Vodó.

MOT: Vodu, mh! A ty uděláš někde oheň?

TOB: Táji.

MOT: Jo tady je oheň, ahá. Tak už to mám hasit?

TOB: Ne, u, mimi.

MOT: Co mimi? Jako malej oheň?

TOB: Anó.

MOT: Tak uděláš větší, když už tady přijeli hasiči? Tak udělej pořadnej oheň. Ták.

TOB: Heve, hóži. Čiči, hóži.

Poslední činností v této nahrávce bylo prohlížení si knížky O veliké řepě. Matka volí doplňování, ale na rozdíl od předchozích aktivit se neptá *co/kdo to je*, ale dítě jí na základě obrázků v knížce a pamatování si sledu příběhu odpovídá. Velice pozoruhodné je, že dítě postupuje v příběhu se správně vyskloňovanými slovy, až na *paješo*¹² a *baješo*¹³, ale zde bych se spíše přikláněla k tomu, že si spletlo rody. Zároveň ale musíme konstatovat, že se dítě správný pád pravděpodobně naučilo nazpaměť častějším opakováním příběhu, viz ukázka 13. Zároveň si ale dítě osvojilo 5. pád. č. j. – oslovení *mami* – avšak je používán pouze s tímto typem *mami*.

Ukázka 13

% pohádka O veliké řepě

věk chlapce: 2 roky 5 měsíců a 30 dnů

MOT: A táhli, táhli, a stejně nevytáhli. A tak posledního, koho si zavolali, byla...

TOB: Píš¹⁴.

MOT: Myška, ano. Myška chytla...

TOB: ...peješo...

MOT: ...kočička...

¹² pes

¹³ babička

¹⁴ myš

TOB: ...pěša...

MOT: ...pejsek... Koho chytnul pejsek? ...vnučku, vnučka...

TOB: ...baješo...

MOT: ...babička...

TOB: ...děješa...

MOT: ...a dědeček...

TOB: ...šepu.

MOT: Táhli, táhli a řepu...?

TOB: Ánó!

MOT: Co ano? Vytáhli?

TOB: Ánó.

V této nahrávce měla nejvyšší četnost zastoupení, jako u všech nahrávek, podstatná jména (viz níže tabulka 11). Která dítě volilo, máme demonstrováno především na ukázkách 11, 12 a 13. Dalšími nejfrekventovanějšími slovními druhy byla slovesa (*nejde, je/není, dá, ci, nedovejo*¹⁵, *hoří a dělaja*¹⁶) a citoslovce. Na těchto slovesech je zajímavé, jak je dítě užívá. *Dá* používá, když chce, aby matka něco někam dala, takže bychom z toho mohli vyhodnotit, že dítě nemá ještě osvojenou 2. os. č. j. a používá jen 1. a 3. os. č. j. Avšak to je častý jev, Chejnová (2016) i Pačesová (1979) se o tom zmiňují ve svých publikacích, více viz kapitola 2.7.5 *Osvojování sloves*.

Dítě zde užilo i 2 slovesa, která jsou zajímavá svou strukturou užití. Jedná se o slovesa *nedovejo* a *dějeja*. V těchto typech dítě nahrazuje hlásku *l* nebo *d* hláskou *j*. Neděje se to jen u sloves, ale i u podstatných jmen dítě nahrazuje některou ze souhlásek hláskou *j* (*paješa*¹⁷, *tějot*¹⁸). Z hlediska vývoje je to pravidelný jev – hlásky *j* je jednodušší na vyslovování. (Chejnová, 2016, online)

Tabulka 11 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 1.

slovní druhy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

¹⁵ pravděpodobně *nedovedu*

¹⁶ *dělá*

¹⁷ *slepice*

¹⁸ *kohout*

souhrn	19	3	1		7	4	1		3	7
souhrn opakování	3				2					

Z tabulky 11 dále můžeme vyčíst, že dítě vůbec nepoužilo číslovky a spojky. Ani četnost zájmen a předložek není vysoká. Chlapec použil několikrát zájmeno *to* (*Tadi to žovna néde. To je šo¹⁹.*), tím pádem bychom mohli konstatovat, že si dítě toto zájmeno plně osvojilo. To nemůžeme tvrdit o předložce *v* (*v autě*), která byla použita pouze jednou a nebyla zopakovaná po matce, avšak nemůžeme s jistotou říci, že právě v tomto případě také nebylo celé spojení naučeno nazpaměť.

4.3.2 Nahrávka č. 2

Nahrávka č. 2 byla pořízena ve věku chlapce 2 roky 7 měsíců a 3 dny. Hlavní činnost v nahrávce zastupuje prohlížení si knížky o hasičích, malování, stříhání.

Matka volí jak otázky typu *co to je?*, *co dělá/dělají?*, a tím rozšiřuje konverzaci, ale chlapec i sám navazuje na určitou činnost. V tomto případě to bylo, když si chtěl stříhat – přerušil matku a prosadil si jinou činnost. To prezentuje ukázka č. 14.

Ukázka 14

% vystříhování

věk chlapce: 2 roky 7 měsíců a 3 dny

MOT: Tady má houkačku a tady má, koukej. Tady bude stříkat vodu.

TOB: Nede.

MOT: Co nejde? Tady má stříkačku a tady v tom autě má takovou nádrž s vodou.

TOB: Heve, čejdáp. Nůky.

MOT: Nůžky chceš?

TOB: Jojojo. Číhy.

MOT: A co budeš stříhat?

TOB: Taji. Dítej.

¹⁹ slunce

Na ukázce č. 15 je zajímavé, že když se matka zeptá dítěte: „*No a co tam dělaj? Sedi v autě?*“, dítě odpoví: „*Jó, ačí.*“. Dítě nezopakovalo po matce, že *sedí*, ale je si vědomo, že sloveso *sedět* a citoslovce *hačí*, v chlapcově případě *ačí*, si jsou navzájem ekvivalentem.

pozn.: Rozhodovala jsem se, zda určím typ *ačí/hačí* jako citoslovce nebo sloveso, protože jsem uvažovala, že to chlapec používá podle slovesa hačat. Nakonec jsem se ale rozhodla pro citoslovce, protože citoslovce užitá ve funkci predikátu jsou klasifikována jako citoslovce.

Jak jsem už psala výše v kapitole 4.2, dítě si zapamatovalo číslovky tři a pět pro označení více předmětů (nebo vždy, když se matka zeptá *kolik*), avšak jejich skutečnou číselnou hodnotu nezná, viz ukázka 15.

Ukázka 15

% prohlížení si knihy o hasičích

věk chlapce: 2 roky 7 měsíců a 3 dny

MOT: Tak, koukni, co tady dělají hasiči?

TOB: Bmmm.

MOT: No a co tam dělaj? Sedi v autě?

TOB: Jó, ačí.

MOT: A kolik jich tady je?

TOB: Tži, pět.

MOT: Jeden, dva, ...

TOB: Tži!

MOT: Výborně, tři.

V ukázce č. 16 si můžeme všimnout podobné struktury výpovědi jako výše. Matka řekne, že *tady není*, a chlapec to zopakuje, ale v jiné formulaci, u nás v ukázce to je, že *je pryč*. Dítě si je tedy plně vědomo toho, co matka říká, a dokáže na ni reagovat. Na této ukázce si dále můžeme povšimnout, že dítě místo označení *pes* používá vlastní jméno psa Ben (ukázka 16 a 17), avšak v nahrávce č. 1 (2.5.30) dítě používá pro označení tohoto zvířete typ *pes* (a jeho výskyty). Je to pravděpodobně způsobené tím, že se na obrázku, který si matka s dítětem zrovna prohlížela, nacházel ovčák, takže dítě si automaticky asociovalo ovčáka na obrázku s jejich ovčákem.

Ukázka 16

% prohlížení si knížky o hasičích

věk chlapce: 2 roky 7 měsíců a 3 dny

MOT: A tady?

TOB: Voják.

MOT: A tady není právě.

TOB: Je pič.

MOT: A copak tam ještě je? ... podívej, tady je kolo. Má jinou barvu než tady.

MOT: Koukej, tady je hasič a co tady má?

TOB: Bena²⁰.

MOT: Bena?

TOB: Jo, Bena.

Ukázka 17

% prohlížení si knížky o hasičích

věk chlapce: 2 roky 7 měsíců a 3 dny

MOT: Nebo kdo to sfoukne?

TOB: Ben.

MOT: Ben to sfoukne? Ne, tady to sfoukne asi tenhle kluk, koukej.

TOB: Hotový.

Tabulka 12 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 2

slovní druhy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
souhrn	33	2	3	2	12	3		1	4	9
souhrn opakování	9				2		1			

²⁰ jméno psa

U sloves v této nahrávce (2.7.3) převládají opět typy 3. os. č. j. (*nede*²¹, *houká*, *týká*²², *kouká*), chlapec použil i nepatrné množství infinitivů (*vyjodit*²³), ale co poprvé použil a pro náš výzkum je klíčové, jsou imperativy, konkrétně jeden imperativ *dívej* (viz ukázka 18), který se posléze bude objevovat i v následujících nahrávkách.

Ukázka 18

% stříhání

věk chlapce: 2 roky 7 měsíců a 3 dny

MOT: Nůžky chceš?

TOB: Jojojo. Číhy.

MOT: A co budeš stříhat?

TOB: Taji. Dítej²⁴.

MOT: A co z toho pak bude?

TOB: Tot.

Chlapec (2.7.3) použil i jednu spojku, dle mého názoru uvědoměle, ale zde má spojka hodnotu takovou jako v běžné řeči dospělého, viz ukázka 19.

Ukázka 19

% stříhání

věk chlapce: 2 roky 7 měsíců a 3 dny

MOT: Vánoce, tys to poznal?

TOB: No anó.

MOT: Jaks to poznal? Že tam je stromeček a svítí?

TOB: No čtítí.

MOT: A podívej, tady jsou i nějaký dárky?

TOB: Dáky? Jo a tají táky.

²¹ nejde

²² stříká

²³ vyhodit

²⁴ dívej

4.3.3 Nahrávka č. 3

Nahrávka č. 3 byla pořízena ve věku chlapce 2 roky 8 měsíců a 7 dnů. Nejdříve si matka povídala s dítětem o tom, co celý den dělalo, když matka byla v práci a hlídali ho prarodiče. Dále si matka s dítětem prohlíží knihu.

Matka se dítěte ptá otázkami typu: *co jste dělali?*, *cákali jste se?*, *pomáhal jsi babičce?* atd., načež jí chlapec odpovídá strohými odpověďmi ano/ne (v našem případě jen *ano*) nebo jen jednoslovně, viz ukázka 20. Z tónu hlasu jsme vypožorovali, že se dítě pravděpodobně probudilo z odpoledního spánku nebo nemá náladu nic povídat. Po chvíli se to však změní a chlapec začne hovořit sám a rozvíjet věty nebo odpovídat na matčiny otázky rozsáhleji, viz ukázka 20.

Ukázka 20

% povídání si o průběhu dne

věk chlapce: 2 roky 8 měsíců a 7 dnů

MOT: Co jste dělali s dědou, byli jste v bazénu?

TOB: Ano.

MOT: Cákali jste se?

TOB: Ano.

MOT: A s čím jsi pomáhal babičce?

TOB: Mňau.

MOT: A s čím?

TOB: S vodou.

MOT: S vodou?

TOB: Jo.

MOT: A zalejvali ste?

TOB: Ano.

MOT: A co ste zalejvali?

TOB: Hínu.

MOT: Hlínu? Aha. A nějaký kytičky?

TOB: Ne, hínu.

Tabulka 13 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 3

slovní druhy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
souhrn	42	5	5		17	4	2	1	4	5
souhrn opakování	8	2			1					

V této nahrávce (2.8.7) se zaměříme na zájmena, která se zde začala hojněji rozšiřovat, kategorii sloves, která jsou ve 3. nahrávce zastoupena nejfrekventovaněji ze všech 6 nahrávek, a u podstatných jmen budou analyzovány osvojené pády v tomto období.

Chlapec nejčastěji používá zájmena *já, to, sám/sami*, viz ukázka 21. V teoretické části jsme se tím také zabývali, konkrétně u výzkumů Chejnové a Pačesové, takže můžeme konstatovat, že se vývoj našeho zkoumaného chlapce u zájmen ubírá podobným směrem jako u zmíněných badatelek.

Ukázka 21

% prohlížení si knížky

věk chlapce: 2 roky 8 měsíců a 7 dnů

MOT: Tak, a co tady vidíš? Co je tady to?

TOB: Já neim²⁵. To kolo. Koukej. Tady dej hakaj²⁶ obilí. Tady šek obijí.

MOT: Ano, tady kombajn seče obilí a sype to kam?

TOB: Dovů²⁷.

MOT: A traktor to veze komu?

TOB: Kaičkám²⁸.

MOT: Kravičkám, ano.

TOB: Ano, šami²⁹, tam.

²⁵ nevím

²⁶ sekaj

²⁷ dolů

²⁸ kravičkám

²⁹ sami

Další zmíněnou kategorií je kategorie sloves, která se nám představuje další vývoj. Chlapec používá nejhojněji opět 3. os. č. j. (*točí, žídi*³⁰) a 1. os. č. j. (*neim*³¹) přítomného času aktiva, začíná ale používat i 3. os. mn. č. přítomného času aktiva (*sekaj*³²), imperativ (opět *koukej* nebo *koukni* – v tomto případě si ale nemůžeme být jisti, zda chlapec dokáže rozlišit dokonavost) a tvary 3. os. č. jednotného (*spadnul*) i množného minulého času (*havi si*³³) – u 3. os. jednotného čísla chlapec používá osobní koncovky rodu mužského a ženského, viz ukázka 22.

Ukázka 22

% prohlížení si knížky

věk chlapce: 2 roky 8 měsíců a 7 dnů

MOT: A tak co dělá? Řeže strom?

TOB: Jo štom, špadnul.

MOT: Spadnul, tak ho musí uklidit.

TOB: Boška, buch buch.

MOT: Ano, bouřka. Tady praskla větev.

Ukázka 21 je také vzorovou ukázkou pro výskyt sloves. Můžeme si zde všimnout užití slovesa *sekat* ve dvou osobách – *hekaj* (sekají) a *šek* (nevíme, jestli dítě mělo na mysli *seká/seče* nebo *sekl obilí*, ale spíše bych se přikláníla k 3. os. č. j. přítomného času). Chlapec pravděpodobně znal pouze sloveso *sekat* ve 3. os. mn. č.

Chlapec (2.8.7) si osvojil mimo 1. pádu č. j. a mn. také 3. pád č. mn. (*kravičkám*), 4. pád č. j. (*helmu, trávu*), 6. pád č. j. s předložkou *na* (*na stromě*), 7. pád č. j. – příslovečné určení prostředku (*vodou*), viz ukázka 20.

³⁰ řídí

³¹ nevím

³² sekají

³³ hráli si

4.3.4 Nahrávka č. 4

Nahrávka č. 4 byla pořízena ve věku chlapce 2 roky 9 měsíců a 18 dnů. V této nahrávce si dítě hraje v dětské kuchyňce a simuluje činnosti, které vykonávají v kuchyni dospělí. Konverzace matky s dítětem se jeví už plynuleji než v předchozích nahrávkách.

Matka se chlapce táže otázkami typu „*co budeme vařit?*“ nebo „*co ještě uděláme?*“, při čemž dítě nejčastěji odpoví, že *knedlíky*. Zdá se to být velice úsměvné, protože při rozhovoru nevíme, zda si dítě opravdu tak moc oblíbilo knedlíky na sladko, nebo nezná žádné jiné jídlo (což z celého obsahu nahrávky můžeme vyloučit), nebo si prostě jen v tu chvíli nemůže vzpomenout na název jiného jídla, viz ukázky 23, 24 a 25.

Ukázka 23

% vaření v dětské kuchyňce

věk chlapce: 2 roky 9 měsíců a 18 dnů

MOT: A co mám jít dělat?

TOB: Važit!

MOT: Deme vařit?

TOB: Deme važit.

MOT: A co uvaříme teda?

TOB: Kedýky.

MOT: Knedlíky?

TOB: Jo. Uděváme kedýky.

Ukázka 24

% vaření v dětské kuchyňce

věk chlapce: 2 roky 9 měsíců a 18 dnů

MOT: Jdeme vařit?

TOB: Jo, važit deme.

MOT: A co uvaříme?

TOB: Kedýky.

MOT: Zase knedlíky?

TOB: Jo. A šalát.

Ukázka 25

% vaření v dětské kuchyňce

věk chlapce: 2 roky 9 měsíců a 18 dnů

MOT: No ale kam to dáme, abychom si zase mohli hrát příště, co? A tys tam dal zase něco vařit, Tobiášku? Copaks tam dal vařit?

TOB: Kedyky.

MOT: Ale knedlíky. Furt knedlíky. Hele támhle máme jahůdky, vidíš je?

Velice pozoruhodná je ukázka č. 26, a to svojí strukturou, konkrétně výpověď „*mamika vzít kedýky*“. Chlapec použil subjekt – infinitiv – objekt, ale jediné, co správně vyskloňoval, je typ *knedlíky*. Dítě k matce mluví odosobněně, i když v předchozích nahrávkách už užil 5. pád k oslovení své matky. Užití infinitivu svědčí o tom, že si dítě nevědělo rady, jak toto sloveso, tuto činnost, uchopit, jelikož typ *vzít* a *vezmi* se liší svým tvarem.

Ukázka 26

% vaření v dětské kuchyňce

věk chlapce: 2 roky 9 měsíců a 18 dnů

MOT: Počkej, tady ti dám na talířek knedlík, tak a můžeš jít papat knedlíky.

TOB: Neee, mamika vzít kedýky.

MOT: Já mám sníst knedlíky?

TOB: Jo.

Tabulka 14 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 4

slovní druhy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
souhrn	27	7	7		14	5	2	2	7	6
souhrn opakování	13	3			6		1			1

Z tabulky č. 14 můžeme vyčíst, že jediný slovní druh, který zde nebyl zastoupen, jsou číslovky. Chlapec u podstatných jmen používá stále tytéž pády, u sloves tytéž osoby. Co nás

ale v této tabulce bude nejvíce zajímat, je souhrn opakování po matce, který je v této nahrávce (2.9.18) nejčetnější (celkové zastoupení po sečtení je 24).

Co se týče opakování, nejvyšší zastoupení zde mají podstatná jména, slovesa a přídavná jména. Zajímavé je zde opakování podstatného jména (4. p. č. j.) *rukavici* (původní název dítěte – *otyže*), u kterého si chlapec zvládl zapamatovat a zopakovat jen část slova, a to *uvici*, viz ukázka 27.

Ukázka 27

% vaření v dětské kuchyňce

věk chlapce: 2 roky 9 měsíců a 18 dnů

MOT: Chceš tu rukavici?

TOB: Uvici.

MOT: Tak šup.

TOB: Ďakuju.

MOT: Prosím.

U opakování sloves je zajímavé to, že nejvyšší četnost opakování zde mají infinitivy (*žezat*³⁴, *opavit*³⁵, *važit*³⁶).

Přídavná jména chlapec zopakoval tři – dvě, která vznikla od sloves (*uvažený*³⁷, *umytý*) a jedno přídavné jméno *otovi*³⁸, které ale už samo řeklo v nahrávce č. 2, viz ukázka 17.

4.3.5 Nahrávka č. 5

Nahrávka č. 5 byla pořízena ve věku chlapce 2 roky 10 měsíců a 17 dnů. Tato jediná nahrávka není vyloženě z chlapcova prostředí domova, ale byla zhotovena, když byla rodina na dovolené u moře. Matka si s dítětem prohlíží knížku o zvířátkách a doptává se dalšími

³⁴ řezat

³⁵ opravit

³⁶ vařit

³⁷ uvařený

³⁸ hotový

různými otázkami, aby zpestřila prohlížení. Na konci nahrávky se matka chlapce ještě ptá na části těla a společně si je ukazují.

Nejčastějšími typy otázek jsou *co/kdo je to, kde žijí tato zvířata* nebo *co jedí*. Dítě v této nahrávce (2.10.17) odpovídá plynuleji než v předchozích nahrávkách a rozvádí myšlenku matky. Některé jeho repliky jsou podobně dlouhé jako repliky matky (v předchozích nahrávkách byly repliky matky většinou mnohem delší než repliky chlapce), viz ukázka 28.

V této nahrávce není tolik zastoupené téma hasiči, avšak se zde setkáme s názvy mechaniky jako je *auto* nebo *hák*.

Ukázka 28

% prohlížení si knížky o zvířátkách

věk chlapce: 2 roky 10 měsíců a 17 dnů

MOT: Ne, býk je tatínek od krávy, ale když je maličká kravička, tak je to?

TOB: Tobík.

MOT: Telátko.

TOB: Ne, Tobík.

MOT: Tobík je maličkej?

TOB: Ano. Ne, velkej, musí. Velkej.

MOT: A tohle telátko je taky velký už?

TOB: Jo.

MOT: Aha.

TOB: Velký, Míša a Tobík. Koukej, velký šilu mám.

MOT: Máš velkou sílu?

TOB: Velkou šilu.

Pro náš výzkum je velice zajímavá výpověď: „*Koukej, velký šilu mám.*“, protože nejen, že je věta, nebo lépe souvětí, nesprávně sestaveno z hlediska syntaxe – lepší by bylo, kdyby chlapec řekl „*mám velkou sílu*“. Tady si zřejmě chlapec neuvědomil, možná toto slovo ještě tak úplně neznal, že typ *síla* je rodu ženského. Z toho nám vyplývá, že dítě ještě nemá dokonale osvojenou syntax a dělají mu problémy některé koncovky přídavných jmen,

konkrétně koncovka *-ou*. Bude to ale pravděpodobně tím, že se s ní setkáváme jen ve 4. pádě č. j. u rodu ženského.

V ukázce 28 máme použít ještě modální výraz *musí*, který buď dítě řeklo nahodile, nebo k tomu chtělo něco doříct, avšak nevědělo, jak dále pokračovat. Tento modální výraz byl ve výzkumu zařazen mezi slovesa, avšak si nejsme jisti, zda dítě opravdu pochopilo funkci tohoto typu.

Tabulka 15 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 5

slovní druhy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
souhrn	68	7	7	2	14	8	2	2	3	6
souhrn opakování	12	3			2	1	1		1	

Z tabulky 6 nám jednoznačně vyplývá, že v této nahrávce (věk chlapce 2.10.17) je nejvyšší zastoupení podstatných jmen. Naproti tomu až tolik neklesla slovesa, která jsou ve stejné číselné hodnotě jako v nahrávce předchozí (2.9.18).

Chlapec v této nahrávce nejčastěji používá 1. pád jednotného (občas i množného čísla). Je to způsobeno hlavně tím, že si matka s dítětem prohlíží knihu a ptá se takovými otázkami, kterými se odpovídá prvním pádem, viz ukázka 29. Chlapec v nahrávce používá i ostatní pády, které byly zmíněny už výše, a žádný navíc nepřibyl.

Ukázka 29

% prohlížení si knížky o zvířátkách

věk chlapce: 2 roky 10 měsíců a 17 dnů

MOT: Tak, koukni. Krtek v ZOO. Co to je za zvířátko?

TOB: Lev velkej.

MOT: To je tygr, Tobi.

TOB: Tygl.

MOT: Tygr. A co je kolem něj, co je tady to zelený a barevný? Co to je?

TOB: Tulipán.

MOT: To je taková kytička, ano, přímo tulipán to není, ale jsou nějaký kytičky.

TOB: Ne, tulipán.

MOT: Tulipán to je, myslíš?

TOB: Jo, tulipán.

MOT: Aha, tady to možná je tulipán, ale tady to asi ne, Tobi. A tady je kdo?

TOB: Mutušek.

MOT: Motýlek. Takovej fialovej a s krtečkem.

MOT: Počkej, tak to otevřeme. Jó, a kdo je tady?

TOB: Šon.

MOT: Slon. Ano, a co dělá slon?

TOB: Tú. A ma tytišku.

MOT: Ano, má kytičku.

Co se týče sloves, chlapec (2.10.17) především používal 1. os. č. j. (*nevím*), 3. os. č. j. (*má*) a mn. (*uměj*) přítomnosti aktiva, infinitiv (*jet*), imperativ (*koukej*) a již zmiňované modální sloveso *musí*. Opět ani v této nahrávce nedošlo k vývoji dalších mluvnických kategorií, avšak chlapec zde použil sloveso se zvrtným *se* (*bojím se*).

U přídavných jmen chlapec (2.10.17) používal především názvy barev (*žlutej, červenou, čenej, modej*), dále přídavná jména označující velikost *velký, maličký* a další. Nyní bychom se měli vrátit k replice *velký sílu mám* (ukázka 28), kde dítě použilo špatnou koncovku a my jsme se domnívali, že ji nezná. Když se ale podíváme na slovo *červenou*, uvědomíme si, že dítě tuto koncovku zná, jelikož ji samo použilo, dokonce také s podst. jménem rodu ženského, viz ukázka 30.

Ukázka 30

% prohlížení si knížky o zvířátkách

věk chlapce: 2 roky 10 měsíců a 17 dnů

TOB: Koukej, melon.

MOT: Ano, meloun.

TOB: Tam žobí.

MOT: A jakou má barvu melou?

TOB: Čevenou.

MOT: Tady má, když se rozkrojí, tak je červenej.

TOB: Čevenej.

4.3.6 Nahrávka č. 6

Nahrávka č. 6 byla pořízena ve věku chlapce 3 roky a 10 dnů. V této nahrávce dítě prohlíží pracovní sešit a aktivně vybírá vhodné samolepky pro doplnění. Tato nahrávka se obsahově velice odlišuje od ostatních, to si popíšeme níže.

V této nahrávce (3.0.10) se na rozdíl od ostatních matka neptá tolik otázkami *co/kdo to je?*, ale spíše s dítětem vede rozhovor a odpovídá na jeho otázky, viz ukázka 31. Opět je zde zastoupena hasičská tematika.

Ukázka 31

% prohlížení si knížky a lepení samolepek

věk chlapce: 3 roky 0 měsíců a 10 dnů

TOB: A kde sou ty hatiči?

MOT: No to je tam musíme nalepit, tak můžeme ten semafor teda nalepit takhle, ano?

TOB: A poč?

MOT: No, aby to autíčko vědělo, kudy má jet, ano?

TOB: Tam hasit, no tam jet musej hatiči.

MOT: No a když, ano.

MOT: Nevím, jak to mám nalepit, třeba takhle no.

TOB: No, takle.

TOB: A kde ci hatiči?

MOT: No to se musíme podívat, kde sou hasiči nějaký vůbec.

V této nahrávce je dominantní jeden typ otázky, a to je *a proč?*, který se u dítěte vyskytuje celkem 29×. Možná proto je v této nahrávce druhé nejnížší celkové zastoupení všech typů. Chlapec se prakticky na všechno ptá *a proč?*, i když mu matka před chvílí vysvětlila tu samou věc. Z hlediska vývoje je tento proces otázek *a proč?* přirozený. Druhým nejčastějším typem otázky bylo *a kde*, které se vyskytlo celkem 15×, a doplňovalo se s otázkou *a proč?*, viz ukázka 32.

Ukázka 32

% prohlížení si knížky a lepení samolepek, diskuze nad knížkou

věk chlapce: 3 roky 0 měsíců a 10 dnů

TOB: A poč?

MOT: No, protože tam bydlí. To je jeho domeček. Ta voda, to moře.

TOB: A já ci tady není temejeek može.

MOT: Cože tam není?

TOB: Može tu není doma.

MOT: Že nemáš vodu doma?

TOB: Ne.

MOT: No, protože my máme normálně zem, my chodíme po travičce, po cestě, po silnici a von bydlí v moři, von bydlí jen v té vodičce.

TOB: A poč?

MOT: Protože má ploutve, on nemá nožičky, takže by nemohl chodit po travičce. On plave jenom.

TOB: A poč?

MOT: To kdybys byl pořád v bazénu.

TOB: A poč? A tam pul žalok.

MOT: No.

TOB: A poč tam byl žalok?

MOT: Žralok není v bazénu, je jenom ve velkym moři, víš?

TOB: A poč?

MOT: No on tam bydlí, Tobiášku.

TOB: A ge?

MOT: V tom moři, v té vodě bydlí žralok.

TOB: A ge?

MOT: Tady.

TOB: A poč?

MOT: Protože má ploutve a nemá nožičky, takže bydlí jenom v té vodě.

TOB: A poč?

Tabulka 16 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 6

slovní druhy	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
souhrn	22	2	9	1	15	12	1	1	7	1
souhrn opakování	10		1		5	2				

Na první pohled si můžeme všimnout, že oproti předchozí nahrávce (2.10.17), ve které měl chlapec zastoupení podst. jmen 68, v této (3.0.10) počet typů klesl na 22. Zároveň zde máme nejvyšší zastoupení zájmen a příslovcí a nejmenší zastoupení citoslovcí ze všech nahrávek.

Co se týče podstatných jmen, opakují se pády již zmíněné, opět byl použit 5. pád č. j., oslovení *mami*, které dítě použilo už v 1. nahrávce (2.5.30), avšak v nahrávce č. 4 (2.9.18) toto oslovení absentovalo a bylo nahrazeno 1. pádem č. j. Nemůžeme tedy z tohoto výzkumu usoudit, zda si dítě tento pád osvojilo, navíc když už chlapec použil 5. pád, byl pouze u jednoho typu.

Slovesa se v této nahrávce (3.0.10) vyskytují 15×. Ve většině byly zastoupeny kategorie již zmíněné v přechodících nahrávkách – infinitiv (*jet, nalepit*), 1. os. č. j. (*můžu*). 3. os. č. j. (*není*), 3. os. č. mn. (*museli*). Všimněme si, že dítě používá modální slovesa – v 1. os. č. j. a ve 3. os. č. mn. Co se ale poprvé objevilo, byl podmiňovací způsob, avšak nemůžeme jistě říci, zda byl osvojen, protože ho dítě použilo pouze jednou, a ještě v logicky neúplné výpovědi, viz ukázka 33.

Ukázka 33

% prohlížení si knížky a lepení samolepek, diskuze nad knížkou

věk chlapce: 3 roky 0 měsíců a 10 dnů

MOT: Tomu se říká zebra, tady tomu přechodu.

TOB: Tak to je žeba?

MOT: Ano.

TOB: Koukej.

TOB: Koka by.

MOT: Co tam je?

TOB: Hasiče.

Co se týče příslovčí, chlapec nejčastěji používá *kde, tam, sem, doma, tady, až, už* a další, zejména pak zájmenné příslovce *proč*. Také důležitou kategorií jsou zde zájmena jako *ten, ta, to, já, ty, sám, nic* a další. U přídavných jmen byl poprvé použit 2. stupeň – *větší*.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo sledování, výzkum a následná analýza osvojování slovních druhů u českého chlapce od věku 2 roky 5 měsíců 30 dnů do věku 3 roky 10 dnů. Na šesti půlhodinových nahrávkách byly zaznamenávány rozhovory mezi dítětem a matkou. Jednotlivé nahrávky mají přibližně měsíční rozestup. Jednotlivé rozhovory byly přepsány metodou CHILDES transkripcí CHAT. Nejdříve byly poznatky srovnány s českými a zahraničními autory a následně byla provedena podrobná analýza jednotlivých nahrávek podložená ukázkami přepisů těchto nahrávek.

Na základě nasbíraných dat bylo zjištěno, že nejvýše zastoupenou kategorií byla kategorie podstatných jmen. Ač bylo původně předpokládáno, že druhou nejpočetnější skupinou jevů budou citoslovce, z výsledků výzkumu nám vyplynulo, že ani v jednom z případů citoslovce nepřesáhla podíl sloves, tudíž dítě jimi podstatná jména ani slovesa nenahrazovalo v tak vysoké míře (v první nahrávce byl podíl sloves a citoslovcí shodný). Citoslovce však byla přítomna v inputu především pro názvy zvířat nebo pro nahrazení sloves, avšak matka dítě vedla k tomu, aby dokázalo věc/zvíře/činnost pojmenovat. Z výzkumu jsme si mohli všimnout, že počet citoslovcí klesal a postupně jsme došli k zjištění, že dítě od 4. nahrávky začalo používat ta citoslovce, která se používají v běžné mluvě dospělých. Slovesa byla druhou nejzastoupenější kategorií v našem výzkumu.

Dítě ve zkoumaném období u podstatných jmen použilo tyto pády: nominativ singuláru i plurálu, dativ plurálu, akuzativ singuláru, vokativ singuláru, lokál singuláru a instrumentál singuláru. Mohli jsme si všimnout, že si dítě osvojilo především pády jednotného čísla. S jistotou však nemůžeme říci, zda byly všechny tyto pády náležitě osvojeny nebo se je dítě naučilo používat jen v konkrétních situacích s konkrétními slovy.

U sloves chlapec použil následující kategorie: u přítomného času to byla především 1. os. singuláru a 3. os. singuláru i plurálu. U minulého času si dítě osvojilo 3. os. singuláru i plurálu, a dokonce dokázalo rozlišit koncovky ženského a mužského rodu a správně je použít. Dále dítě často používalo infinitivy – někdy to bylo pravděpodobně způsobeno tím, že neumělo vyjádřit konkrétní osobu, ale také jimi vyjadřovalo rozkaz. Chlapec mimo to také používal pro vyjádření rozkazu 2. os. imperativu. Taktéž byl jedenkrát použit

podmiňovací způsob, avšak zde jsme se přiklonili spíše k tomu, že byl použit zcela nahodile, a zvrtné sloveso v 1. os. singuláru.

Ač byly všechny zmíněné pády a osoby v řeči dítěte použity, nemůžeme s jistotou říci, že všechny byly osvojeny a nebyly jen naučeny nazpaměť. Dále můžeme připustit, že mohly být osvojeny i jiné pády a osoby, které se ve výzkumu neprojeví, což mohlo být způsobeno limitem nahrávek.

Seznam použitých informačních zdrojů

Tištěné zdroje:

Bloom, P. (2015): Jak se děti učí významu slov. Praha: Karolinum.

Chejnová, P. (2016): Acquisition of morphological categories and vocabulary in early ontogenesis of a Czech child. Praha: Karolinum.

Chejnová, P. (2015): Míra osvojenosti gramatických kategorií jmen a sloves u předškolního dítěte. In. *Nová čeština doma a ve světě*. Praha: Filozofická fakulta UK v Praze, roč. 2015, č. 3, s. 90-98. ISSN 1805–367X.

Chejnová, P. (2016): Osvojování gramatických kategorií sloves u českého dítěte. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 77, č. 3, s. 185–201. ISSN 0037-7031.

Chejnová, P. (2017): Osvojování jmenných kategorií dítětem. In: *Jazykovědné aktuality*, roč. 54, č. 1 a 2. ISSN 1212-5326.

Kapalková, S. et al. (2010): Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov.

Pačesová, J. (1979): Řeč v raném dětství. Brno. Univerzita J. E. Purkyně.

Pačesová, J. (1968): The development of vocabulary in the child. Brno: Universita J.E. Purkyně.

Průcha, J. (2011): Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky. Praha: Grada Publishing.

Saicová Římalová, L. (2016): Osvojování jazyka dítětem. Praha: Karolinum.

Internetové zdroje:

Hirschová, M. (2017): DEIXE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/DEIXE> (poslední přístup: 28. 10. 2023)

Chejnová, P. (2016): Jazykový vývoj u dítěte. [online]. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. [cit. 2023-3-10]. ISBN 978-80-262-0790-0. Dostupné z: <https://publi.cz/book/462-jazykovy-vyvoj-ditete>

Zdroje tabulek:

Tabulka 1 – Chejnová, P. (2016): Jazykový vývoj u dítěte. [online]. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy. [cit. 2023-3-10]. ISBN 978-80-262-0790-0. Dostupné z: <https://publi.cz/book/462-jazykovy-vyvoj-ditete>

Tabulka 4 – Průcha, J. (2011): Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky. Praha: Grada Publishing.

Seznam příloh

- Příloha č. 1 – Přepis nahrávky č. 1 (datum pořízení: 12. 4. 2023)
Příloha č. 2 – Přepis nahrávky č. 2 (datum pořízení: 16. 5. 2023)
Příloha č. 3 – Přepis nahrávky č. 3 (datum pořízení: 20. 6. 2023)
Příloha č. 4 – Přepis nahrávky č. 4 (datum pořízení: 31. 7. 2023)
Příloha č. 5 – Přepis nahrávky č. 5 (datum pořízení: 30. 8. 2023)
Příloha č. 6 – Přepis nahrávky č. 6 (datum pořízení: 23. 10. 2023)

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Výzkumy Pačesové, Chejnové a Průchy	26
Tabulka 2 – Podíl slovních druhů ve výzkumech Pačesové (1968)	26
Tabulka 3 – Prvních 500 slov u výzkumu Chejnové	27
Tabulka 4 – Vývoj prvních slov ve výzkumech Průchy	28
Tabulka 5 – Informace o zvukových záznamech	31
Tabulka 6 – Zastoupení slovních druhů (typy) – souhrn	33
Tabulka 7 – Zastoupení slovních druhů (typy) v %	34
Tabulka 8 – Zastoupení slovních druhů (typů) – opakování po matce	40
Tabulka 9 – Zastoupení opakování slovních druhů (typů) v %	41
Tabulka 10 – Srovnání dat z tabulky 7 (slova osvojená) s daty tabulky 9 (slova opakovaná) v %	43
Tabulka 11 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 1.	46
Tabulka 12 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 2	49
Tabulka 13 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 3	52
Tabulka 14 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 4	55
Tabulka 15 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 5	58
Tabulka 16 – Počet typů dle slovních druhů v nahrávce č. 6	62

Seznam grafů

Graf 1 – Podíl citoslovcí v závislosti na ostatních slovních druzích	37
--	----